

Match voor de toekomst?

Een verkennend onderzoek naar de bijdrage van maatjesprojecten aan de maatschappelijke participatie van jonge alleenstaande asielzoekers

Pauline Naber, Hogeschool Inholland
Adimka Uzozie, Stichting Alexander

Amsterdam, juli 2016

Inhoud

1. Inleiding en achtergrond	3
2. Doel, vraagstelling en opzet Maatjesproject 2.0	7
3. Literatuurverkenning: positie ama's en betekenis van maatjesprojecten	9
3.1 Maatschappelijke en politieke ontwikkelingen	10
3.2 Maatjesprojecten als bindmiddel	11
3.3 Sociale netwerken: brug naar sociale en maatschappelijke participatie	12
3.4 Samenvattend	15
4. Organisaties en maatjesprojecten voor ama's	16
4.1 Organisaties betrokken bij (ex)ama's	16
4.2 Projecten in soorten en maten	18
4.3 Voorbeeld van project: Beyond Borders	19
4.4 Bijdrage maatjesprojecten aan sociale, economische en maatschappelijke participatie	20
4.5 Samenvattend	22
5. Ama's over steun van leeftijdgenoten, maatjes en mentoren	23
5.1 Achtergronden jongeren	23
5.2 Eerste verblijf en contacten in Nederland	24
5.3 Zelfstandig (leren) wonen	26
5.4 Verbreding netwerk met Nederlanders	28
5.5 Behoefte aan een maatje?	31
5.6 Behoefte aan volwassen coach	32
5.7 Sociale netwerken: brug naar maatschappelijke participatie?	34
5.8 Samenvattend	35
6. Samenvatting en discussie: maatjesprojecten 2.0	36
6.1 Bijdrage maatjesprojecten aan maatschappelijke participatie	37
6.2 Meer toespitsen op maatschappelijke participatie?	38
6.3 Uitgangspunten en doelen maatjesprojecten 2.0	40
Nawoord	43
Bijlagen	
Bijlage 1: Referenties	44
Bijlage 2: Geraadpleegde documenten en websites	46
Bijlage 3: Geïnterviewde jongeren en sleutelpersonen	47
Bijlage 4: Organisaties voor (ex) ama's	48

1. Inleiding en achtergrond

“Ze zag me niet als zielige asielzoeker, had geen veroordelende ogen, ze was gewoon relaxed. Tot op de dag van vandaag, als ik echt in de knoop zit, bel ik haar.”

Het zal je maar gebeuren: als minderjarige terechtkomen in een vreemd land waarvan je de taal niet spreekt, de regels en gewoonten niet kent, de mensen op straat er heel anders uitzien. Jaarlijks vragen enkele honderden jongeren in een dergelijke positie asiel aan in Nederland. Om hen bij de opvang en hun verblijf te ondersteunen hebben in de loop der jaren diverse organisaties initiatieven genomen om deze jongeren bij te staan. Professionele begeleiders en vrijwilligers informeren hen over de Nederlandse samenleving, begeleiden hen tijdens hun verblijf in een opvangcentrum, woongroep of kamerbewoning, introduceren hen bij sociale en sportieve activiteiten, geven praktische tips en informatie, wijzen de weg naar onderwijs en educatie, of geven zelf les en begeleiding. Een bijzondere vorm van begeleiding en contact zijn maatjesprojecten, matchingprojecten en gastouderprojecten, zoals ze worden genoemd, waarbij jonge asielzoekers gekoppeld worden aan een leeftijdgenoot, vrijwillige coach of gezin. De koppeling beoogt de jongere in contact te brengen met mensen die van betekenis kunnen zijn, maar ook een context bieden van waaruit stappen naar sociale participatie gezet kunnen worden.

Maatjesprojecten, matchingprojecten, mentorprojecten, gastouderprojecten

In deze projecten worden jonge asielzoekers één op één gekoppeld aan een leeftijdgenoot, volwassen vrijwilliger, professionele coach, of gezin. Die vrijwilliger is een voormalig asielzoeker, een student, een gastvrij gezin, een werknemer uit het bedrijfsleven, kortom een burger die vanuit betrokkenheid gedurende bepaalde tijd (bijvoorbeeld een jaar) op reguliere basis (wekelijks tot maandelijks) persoonlijk contact onderhoudt met een jongere. Ze gaan samen sporten, naar de film, maken een wandeling of uitje. De jongere bezoekt het gezin thuis, eet mee, oefent intussen de taal, maakt kennis met Nederlandse gewoonten. Ook kan er sprake zijn van gerichte huiswerkbegeleiding wanneer de jonge asielzoeker aan een vorm van onderwijs deelneemt, of coaching bij het uitwerken van een ondernemingsplan. Doel van dergelijke projecten is welkom heten en tot stand brengen van een vorm van binding tussen de jongere en de Nederlandse samenleving tijdens de opvang- en asielprocedure, of ze nu wel of niet in Nederland zullen blijven.

Deze matches met leeftijdgenoten of volwassenen kunnen betekenisvol zijn in het leven van jonge asielzoekers, zeker voor degenen die alleen naar Nederland zijn gekomen en op eigen benen moeten leren staan (SAMAH, 2004; Uzozie & Verkade, 2015). Omgekeerd kan zo'n match ook van betekenis zijn voor de jonge of volwassen vrijwilligers die als mentor of begeleider fungeren, omdat ze het contact als sociale verrijking ervaren of als versterking van hun gevoel van maatschappelijke betrokkenheid (Hylla, 2013). Tegelijkertijd doen zich rondom de matches diverse dilemma's voor die om aandacht vragen. Zoals de verschillende verwachtingen die vrijwilliger en jongere van de aard en frequentie van het contact kunnen hebben, de mate van betrokkenheid op elkaars leven, de duur van het contact. Van belang is dan ook begeleiding van het maatjeskoppel bij het omgaan met verschillende posities en belangen, de aard en vormgeving van hun onderlinge contact, het managen van de wederzijdse verwachtingen.

In projecten voor jonge asielzoekers kan geleerd worden van maatjes- en coachingsprojecten die nationaal en internationaal voor andere doeljongeren ontwikkeld zijn. Vaak gaat het om kinderen met

onderwijsachterstand, om jongeren die voortijdig de school dreigen te verlaten of juist om (allochtone) studenten die hogerop willen in het onderwijs, om jongeren die de jeugdzorg (internaatjongeren, zwerfjongeren) achter zich laten en er alleen voor staan. Dergelijke mentorprojecten kunnen bijdragen aan vergroting van de sociale vaardigheden van deze kinderen en jongeren, aan stimulering van hun motivatie tot schools presteren. Maar zo'n resultaat vraagt langdurige investering en zorgvuldige matching van de koppels (Meijers, 2008). Ook voor jonge asielzoekers is aandacht voor hun sociale functioneren en begeleiding van hun onderwijsparticipatie van belang omdat ze – net als hun Nederlandse leeftijdgenoten – een cruciale periode van emotionele, sociale en cognitieve ontwikkeling doormaken. In deze ontwikkeling zijn ze gezien hun vluchtgeschiedenis en ontbreken van steun van familie bijzonder kwetsbaar. Daarnaast zijn hun mogelijkheden tot actieve participatie en integratie in de samenleving beperkt, is er weinig ruimte voor de ontwikkeling, oefening en toepassing van relevante competenties in alledaagse situaties.

Voor hun maatschappelijke participatie vraagt aandacht. Van alle jonge mensen wordt immers verwacht dat ze competenties ontwikkelen tot wat genoemd wordt 'goed burgerschap', wat zowel betrekking heeft op een sociaal geaccepteerde wijze kunnen functioneren in de samenleving als op het vermogen er een waardevolle bijdrage aan te leveren (Ten Dam, Geijssel, Reumerman & Ledoux, 2010). Jongeren moeten zich kwaliteiten eigen maken als 'democratisch handelen', 'maatschappelijk verantwoordelijk handelen', 'omgaan met conflicten' en 'omgaan met verschillen', 'kritisch denken en handelen', wat oefening vraagt in een daartoe geschikte context. Dat doen ze thuis en op school, via *real life* en virtuele sociale netwerken, door middel van betaald werk, vrijwilligerswerk en verenigingsleven waarin met leeftijdgenoten en volwassenen wordt omgegaan en samengewerkt. Volgen van onderwijs is voor jonge asielzoekers mogelijk. Ook doen ze – weliswaar in beperkte mate en vaak eenzijdig van aard – sociale contacten op. Wat moeilijker is om werkervaringenplekken en werk te vinden en te behouden (Staring & Aarts, 2010; Uzozie & Verkade, 2015). Ook zijn ze doorgaans niet als vrijwilligers actief in het verenigingsleven, in buitenschoolse activiteiten, in lokale actie- en bewonersgroepen, in politieke partijen, oftewel in vormen van maatschappelijke participatie waarmee ze burgerschapscompetenties kunnen ontwikkelen en oefenen. Maatschappelijke participatie en ontwikkelen van burgerschap impliceert volgens Mogendorff, Tonkens & Verplanke (2012) *volwaardig* meedoen in de samenleving, wat op drie pijlers gebaseerd is. Ten eerste is er sprake van contact met andere burgers, ten tweede van respect en waardering in dat contact, en ten derde van zichzelf ontplooien in dat contact. Mogendorff e.a. onderzochten tien projecten waarin bevordering van participatie van mensen met een verstandelijke of psychiatrische beperking beoogd wordt via één op één contact, groepscontacten of buurt(overstijgende) contacten. Uiteraard verschillen de ama's die in dit oriënterende onderzoek centraal staan in achtergrond, psychische en verstandelijke competenties van de jongeren en volwassenen die aan de voornoemde initiatieven – waaronder maatjesprojecten – deelnemen. Toch bieden zowel de definitie van burgerschap als de bevindingen en conclusie van de projectanalyse van Mogendorff e.a. aanknopingspunten om over de maatschappelijke participatie en burgerschapsvorming van ama's na te denken. Zo blijken contact en ontplooiing in de diverse typen projecten goed te organiseren, maar is het lastiger om waardering en respect in de projecten structureel vorm te geven. Dat laatste vraagt vooral wederkerigheid, over en weer kunnen geven en ontvangen. Wederkerigheid, zo is de conclusie, is een belangrijk ontwerpcriterium voor maatschappelijke initiatieven die gericht zijn op gelijkwaardige deelname van burgers.

De invalshoek maatschappelijke participatie zoals hiervoor omschreven komt in maatjesprojecten voor ama's weinig expliciet aan de orde. Enerzijds doordat het lastig is om maatschappelijke participatie los

te zien van sociale participatie en (via onderwijs voorbereiden op) economische zelfstandigheid. Anderzijds lijkt er beperkte aandacht te zijn voor stimuleren van actief deelnemen aan de samenleving, vanwege de politiek en juridisch teruggeschroefde mogelijkheden om in Nederland te blijven, te participeren en te integreren. Daarmee worden in een cruciale levensfase – die van adolescentie en jongvolwassenheid – mogelijkheden ingeperkt om te leren als kritische en verantwoordelijke wereldburgers te functioneren. Hun bekwaamheid tot het nemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid en realiseren van economische zelfstandigheid dreigt in beperkte mate tot ontwikkeling te komen, terwijl deze competenties voor hun functioneren in zowel Nederland, land van terugkeer of definitieve thuisland juist van groot belang zijn.

Tegen deze achtergrond hebben we met ondersteuning van Stichting Kinderpostzegels Nederland het initiatief genomen tot een verkennend, kleinschalig onderzoek naar de aansluiting van de huidige typen maatjesprojecten op de ontwikkelingsbehoeften en toekomstkansen van jonge alleenstaande asielzoekers. Is er aanleiding tot en urgentie voor het vorm geven van een type mentoring waarin meer aangesloten wordt op eigentijdse maatschappelijke eisen die aan alle jongeren gesteld worden, namelijk eigen maken van vaardigheden en bekwaamheden in sociaal en democratisch burgerschap (vergelijk De Winter, Schillemans & Janssens, 2004)? Is het van belang om structureel aandacht te geven aan gelijkwaardigheid en wederkerigheid in contacten, projecten, initiatieven binnen en buiten opvangvoorzieningen? Is het nodig en urgent een type Maatjesproject 2.0. te ontwikkelen, zoals we het als werktitel meegaven, en hoe zou dat er dan uit moeten zien? Om deze vraag te beantwoorden hebben we een inventarisatie gemaakt van reeds aanwezige maatjes- en matchingsprojecten voor minderjarige asielzoekers, gesproken met sleutelpersonen van organisaties die deze projecten aanbieden en een aantal jonge asielzoekers geïnterviewd over hun ervaringen en wensen.

Gewone jongeren in ongewone situaties

Praten met jonge asielzoekers die in Nederland verblijven in een asielzoekerscentrum, wooneenheid of pleeggezin geeft een indrukwekkend beeld van jonge mensen die graag 'gewoon' willen zijn, erbij willen horen – er écht bij horen, zoals ze zelf benadrukken – maar die onder ongewone omstandigheden opgroeien en volwassen worden. Hun vlucht en verblijf in Nederland wordt gekenmerkt door angst en onzekerheid, verlies van familie en zoeken naar binding, onzekerheid over hun toekomst. Zullen ze hun ouders, broers en zusjes terugzien, kunnen ze in Nederland blijven of moeten ze terug naar hun land van herkomst of door-migreren naar een ander land, lukt het hen intussen om een diploma te halen en een baan te vinden? Opvallend zijn hun inspanningen om erbij te horen, bijvoorbeeld door zo goed mogelijk Nederlands te willen spreken en er als een 'gewone' jongere – 'niet als een asielzoeker' – uit te zien. Wat ook opvalt is dat ze zich realiseren dat 'gewone' Nederlandse jongeren het uitgaansleven verkennen, daarbij soms grensoverschrijdende of risicovolle activiteiten ondernemen, maar dat zij als ama's hun best moeten doen om niet op te vallen. Het is laveren tussen erbij horen en niet opvallen. Zowel jonge als oudere geïnterviewde jongeren laten dit nadrukkelijk én tussen de regels door zien. Een van hen geeft daarom voorlichting op scholen:

“Om te laten zien dat asielzoekers geen rare mensen zijn, geen vreemde idioten of zo, de dorpsgekken. We zijn normale mensen die op zoek zijn naar normale kansen. Normale kansen om een normaal bestaan op te bouwen, zeg maar.”

Actualiteit van jonge vluchtelingen en maatjesprojecten

Dit verkennende onderzoek zijn we gestart in september 2013 toen de situatie van alleenstaande jonge asielzoekers en vluchtelingen tamelijk stabiel leek. Dat wil zeggen: er was sinds jaren geen grote toename van groepen vluchtelingen, er was binnen een restrictief toelatingsbeleid aandacht voor opvang en onderwijs, voor opleiding en werk, maar ook steeds meer voor begeleide terugkeer naar landen van herkomst of door-migreren naar een ander land. In de loop van 2015 is die situatie in Nederland aan het veranderen. Met de aanwas van grote groepen vluchtelingen die soms letterlijk aanspoelen in Europese landen rondom de Middellandse Zee, groeit de noodzaak om opvang te bieden aan gezinnen, kinderen, jongeren en ouderen die oorlog en geweld ontvluchten. Na die eerste opvang is er ook huisvesting en onderwijs nodig, is er behoefte aan dagelijkse bezigheden en sociale contacten, zodat kinderen en jongeren zich kunnen blijven ontwikkelen. De vraag welke rol maatjesprojecten in de opvang en begeleiding kunnen bieden is dan ook uiterst actueel, net als de vraag hoe jonge vluchtelingen zich via maatschappelijke participatie tot zelfbewust, mondig en kritisch wereldburger kunnen ontwikkelen, wat hun land van de toekomst ook zal zijn.

Dank voor bijdragen aan onderzoek

In diverse fasen van het onderzoek hebben verschillende organisaties en mensen bijgedragen. Allereerst Stichting Kinderpostzegels Nederland die de uitvoering mogelijk maakte. Voorts Aimy Ogaeri, stagiaire bij Stichting Alexander; zij hield interviews, verzamelde data en schreef haar Masterscriptie over dit onderwerp (Ogaeri, 2014). Ook Veerle Knippels, indertijd onderzoeker bij het Lectoraat Leefwerelden van Jeugd van Hogeschool Inholland, heeft interviews gehouden en bronnenonderzoek gedaan. Kitty Jurrius, indertijd teamleider bij Stichting Alexander, heeft een deel van het traject begeleid. Contactpersonen van diverse instellingen zijn bereid geweest inzichten te delen, documenten ter beschikking te stellen, te bemiddelen naar andere projecten en personen. En tenslotte heeft een voormalig ama, inmiddels volwassen man, geholpen bij de contactlegging met andere jongeren. Zonder hun bereidheid om ervaringen te delen, was er geen rapport geweest. Heel veel dank daarvoor

Pauline Naber is lector Leefwerelden van Jeugd bij Hogeschool Inholland. Ze was penvoerder en projectleider van het onderzoek.

Adimka Uzozie was tot 1 april 2015 werkzaam als onderzoeker bij Stichting Alexander in Amsterdam. Nadien heeft ze namens Stichting Alexander bijgedragen aan de afronding van het onderzoek vanwege haar blijvende betrokkenheid bij deze doelgroep.

Opbouw van het rapport

Dit rapport is als volgt opgebouwd.

- In het tweede hoofdstuk schetsen we de opzet, vraag en doelstelling van het onderhavige project.
- Hoofdstuk drie onderbouwt aan de hand van literatuurstudie de centrale vraagstelling.
- Hoofdstuk vier geeft op basis van documenten, website-informatie en gesprekken met sleutelpersonen een globaal overzicht van maatjesprojecten in Nederland.
- In hoofdstuk vijf komen jonge (ex-)asielzoekers aan het woord over ervaringen met mentoring.
- Tenslotte vat hoofdstuk zes de bevindingen samen en formuleert conclusies en aanbevelingen.

2. Doel, vraagstelling en opzet Maatjesproject 2.0

Dit onderzoek richt zich op leefsituatie en toekomst van jonge alleenstaande asielzoekers, met name op de invloed die maatjes- en matchingsprojecten kunnen hebben op hun maatschappelijke participatie. De vraagstelling van het onderzoek is als volgt geformuleerd:

(Hoe) kunnen maatjesprojecten de maatschappelijke participatie van jonge alleenstaande asielzoekers stimuleren?

Deze vraag is uitgewerkt in drie deelvragen:

- (Hoe) dragen maatjesprojecten bij aan de maatschappelijke participatie van jonge alleenstaande asielzoekers?
- Is er noodzaak en urgentie om maatjesprojecten meer toe te spitsen op het stimuleren van maatschappelijke participatie?
- Welke uitgangspunten en doelen zouden maatjesprojecten 2.0 kunnen nastreven?

Deze drie vragen zijn onderzocht via literatuurstudie, websites, jaarverslagen en interviews met sleutelpersonen en jongvolwassenen (bijlagen 1, 2, 3 en 4).

Aanpak en opbouw

De eerste vraag is onderzocht via documentenstudie, websiteraadpleging en interviews met sleutelpersonen uit organisaties en instellingen die begeleiding bieden – waaronder via maatjesprojecten – aan jonge asielzoekers. De resultaten zijn beschreven in het derde en vierde hoofdstuk.

De tweede en derde vraag zijn eveneens onderzocht via interviews met sleutelpersonen uit organisaties én via interviews met (voormalig) jonge asielzoekers. De resultaten zijn beschreven in het vijfde en zesde hoofdstuk.

Het slothoofdstuk vat de belangrijkste bevindingen samen, en geeft een aantal aanknopingspunten tot doorontwikkeling van maatjesprojecten.

Interviews zijn gehouden met jongeren en jongvolwassenen in de leeftijd van 15-30 jaar die als minderjarigen zonder ouders in Nederland (indertijd) asiel hebben aangevraagd. De huidige verblijfsstatus van deze jongeren loopt uiteen. Zo zijn er jongeren die:

- nog in afwachting zijn van een beslissing op de asielaanvraag;
- een tijdelijke of permanente verblijfsvergunning hebben gekregen;
- een afwijzing op hun asielaanvraag hebben gekregen, uitgediende zijn en/of illegaal.

Interviews

Verkennde telefonische en persoonlijke gesprekken zijn gevoerd met sleutelpersonen van verschillende organisaties die ervaring hebben met het uitvoeren van (matchings-)projecten voor deze doelgroep. Gesproken is over de activiteiten die de organisatie aanbiedt, op welke wijze er binnen of buiten deze projecten gewerkt wordt aan het versterken van sociale en economische participatie en welke ervaring de sleutelpersonen hebben met matchings- of maatjesprojecten.

Vervolgens zijn stappen gezet tot gesprekken met jongeren. Ze bleken lastig te benaderen. Allereerst waren intermediairs (van instellingen) terughoudend in de gevraagde medewerking tot bemiddeling in contactlegging, omdat ze meenden dat de jongeren overvraagd werden voor deelname aan onder-

zoek. Maar ook jongeren zelf kwamen nadat ze toegezegd hadden niet altijd opdagen; de drempel voor deelname aan een gesprek met een onbekende (welke bedoelingen heeft die?) bleek soms te hoog. Een voormalig asielzoeker die getraind is in gespreksvoering bleek een toegankelijker intermediair om jongeren via zijn netwerk en contacten te benaderen en te spreken. Aan de jongeren is onder andere de vraag gesteld aan welk type contacten en activiteiten zij behoefte hebben of hebben gehad in de verschillende fasen sinds hun komst in Nederland.

De gesprekken zijn met een voice-recorder opgenomen, letterlijk uitgewerkt en per thema geanalyseerd. In deze rapportage komen enkele jongeren geanonimiseerd aan het woord.

Welke jongeren zijn geïnterviewd?

Zoals gezegd lopen de leeftijden, leefsituaties en verblijfsstatus van de jongeren uiteen. Met inachtneming van de privacy, kan het volgende over hen gezegd worden.

Allereerst zijn er vier oudere ex-ama's (24-33 jaar) die op jonge leeftijd (12-15 jaar) zonder ouders naar Nederland kwamen. Ze schetsen retrospectief een beeld van de verschillende verblijfplaatsen waar ze hebben gewoond, de activiteiten die ze er zoal ondernamen en de sociale contacten die ze hadden. Ook laten ze zien hoe hun behoeften aan contact en binding verschoven in de navolgende ontwikkelingsfasen die ze als jongeren doorliepen. Enkele van deze oudere jongeren – jonge mannen inmiddels – zijn zelf jongerenprojecten gaan leiden, mentor geworden van andere jongeren. Ze denken na over wat jonge ama's van nú nodig hebben, hoe die geholpen kunnen worden zich te blijven ontwikkelen, ondanks hun vaak stressvolle dagelijkse bestaan en onzekere toekomst.

Daarnaast zijn er drie jongeren van 19, 20 en 21 jaar die zelfstandig wonen en recent een periode van verblijf op verschillende opvangadressen achter de rug hebben. Ze zijn nog bezig met school of zijn aan het werk, druk doende te leren met vallen en opstaan – zoals ze zelf aangeven – op eigen benen te staan.

En tenslotte zijn er drie minderjarigen (14-17 jaar) die in opvang, pleeggezin, familie of bekenden uit land van herkomst verblijven of hebben verbleven. Hun primaire focus ligt op veilig en welkom voelen, naar school gaan, zinvolle en leuke activiteiten ondernemen. Zoals de veertienjarige jongen die op 10-jarige leeftijd zonder ouders naar Nederland kwam. Hij is gek op voetbal, brengt zijn tijd buiten school het liefst en grotendeels door met trainen en spelen, slaat geen wedstrijd over. En die alles op alles zet om geselecteerd te worden door de voetbalclub in de regio. Dat is zijn droom.

Ondanks verschillen in herkomstland en vluchtsituatie, leeftijd en leefsituatie, zijn er overeenkomsten in de ervaringen en verwachtingen van de jongeren die in het vijfde hoofdstuk aan de orde komen. Een ervan is hun focus op zo goed en zo snel mogelijk Nederlands leren, een diploma halen en (in de toekomst) werk vinden. Ze willen erbij horen in Nederland, écht meedoen zoals ze meerdere malen benadrukken.

De gesprekken hebben een breder gesprekskader gehad dan hun deelname aan een maatjesproject. Gesproken is over hun achtergrond, komst naar Nederland, verblijf in azc's en huidige leefsituatie, sociale contacten en activiteiten, waaronder contact met leeftijdgenoten en maatjesprojecten. Ook hebben de jongeren zélf onderwerpen ingebracht die hen bezighouden: gemis van familie, personen die een belangrijke rol hebben in hun leven. En natuurlijk hoe ze naar de toekomst kijken, welke verwachtingen én dromen ze daarvan hebben. Hiermee kan de context en leefsituatie van waaruit ze wel of niet aan maatjesprojecten deelnemen, meegenomen worden in het onderhavige rapport.

3. Literatuurverkenning: positie ama's en betekenis van maatjesprojecten

Voor Nederlandse burgers die wonen in een land waar al decennia lang geen oorlog is gevoerd, is het nauwelijks voorstelbaar hoe het is om huis en haard te verlaten, te vluchten en asiel aan te vragen in een onbekend land. Het is moeilijk voorstelbaar voor volwassenen, laat staan voor kinderen en jongeren die in Nederland veilig en beschermd opgroeien. Voor veel minderjarigen elders in de wereld is dit helaas wel realiteit. Ze komen alleen, zonder familie en bekenden, naar een vreemd land waarvan ze de taal niet verstaan, gewoonten en tradities niet kennen en de mensen er in uiterlijk en gedrag geheel anders uitzien. Een deel van deze alleenstaande minderjarige asielzoekers (hierna: ama's) komt in Nederland terecht. Jaarlijks zijn dit enkele honderden jongeren (COA, 2015).

In dit hoofdstuk schetsen we de achtergrond van de vraagstelling van het onderzoek, lichten we toe waarom de bijdrage van maatjesprojecten aan maatschappelijke participatie in dit onderzoek centraal staat. Hiertoe benoemen we drie kwesties die van belang zijn met betrekking tot de positie en toekomst van jonge alleenstaande asielzoekers.

Om te beginnen zijn maatschappelijke en politieke ontwikkelingen bepalend voor de mogelijkheden van jonge vluchtelingen om in Nederland een toekomst op te bouwen. Die ontwikkelingen hebben de laatste decennia de toegang tot en het verblijf in Nederland steeds meer ingeperkt, wat zichtbaar is in teruggeschroefde faciliteiten om actief deel te nemen aan de Nederlandse samenleving.

Daarna komt het ontstaan en functioneren van maatjesprojecten aan de orde die door diverse organisaties in Nederland ontwikkeld zijn en die deels – parallel aan maatschappelijke en politieke ontwikkelingen – qua karakter en doelstelling zijn veranderd. Van ruimhartige maatjes- en gastouderprojecten die beogen jongeren welkom te heten, bekend te maken met de Nederlandse samenleving, te introduceren in sociaal leven en onderwijs, naar initiatieven die voorbereiding op hun terugkeer voor ogen hebben.

Tenslotte gaan we in op de betekenis van sociale netwerken voor jongeren in hun ontwikkeling naar volwassenheid, voor het eigen maken van maatschappelijke kernwaarden en toegang krijgen tot diverse verbanden, waaronder de arbeidsmarkt.

Vluchtelingen, asielzoekers, jonge alleenstaande asielzoekers: begripsomschrijving

Vluchtelingen zijn kinderen, jongeren en volwassenen die vanwege hongers, oorlog of geweld voor hun leven vrezende en daarom naar een ander land reizen waar ze om bescherming – asiel – vragen. Zolang de IND (Immigratie en Naturalisatiedienst van het Ministerie van Justitie en Veiligheid) over dat asielverzoek geen beslissing heeft genomen, is hun status die van 'asielzoeker'. Pas na positief besluit over het verzoek wordt de asielzoeker als vluchteling erkend en kan hij/zij – tijdelijk of permanent - in Nederland blijven, heeft dan recht op bescherming en onderdak.

Een ama is alleen – zonder ouders en familie – naar Nederland gevlucht en vraagt bescherming. Officieel bestaat de term Alleenstaande Minderjarige Asielzoeker niet meer, wordt de term Alleenstaande Minderjarige Vluchteling gebruikt. Maar vanwege de bekendheid van de term wordt nog steeds gesproken van 'ama'. Na aankomst in Nederland worden ze in afwachting van de beslissing over hun asielaanvraag van de IND opgevangen in een azc (asielzoekers centrum). Gemiddeld duurt dat 3 tot 9 maanden. Wanneer kinderen en jongeren erkend worden als vluchteling en ze nog minderjarig zijn, vallen ze tot hun 18^e jaar onder de voogdij van Nidos, die bemiddelt in het vinden van een huis en school.

3.1 Maatschappelijke en politieke ontwikkelingen

Voor de geschiedenis van asielopvang in Nederland gaan we terug naar 1987, wanneer de Regeling Opvang Asielzoekers (ROA) haar intrede doet (Ten Holder & De Boer, 2012). Met deze regeling wordt bewerkstelligd dat asielzoekers niet meer zelfstandig – eventueel met steun van vrijwilligers – een verblijfplaats en onderdak in Nederland zoeken, maar in een asielzoekerscentrum (azc) worden opgevangen om vervolgens in ROA-huizen geplaatst te worden (Böcker & Doornbos, 1998). Hoewel de centra bedoeld zijn als tijdelijke opvang, groeit begin jaren negentig het aantal asielzoekers zo explosief dat de opvang niet meer enkele maanden maar enkele jaren duurt (Ghorashi, 2005). Van overheidswege wordt besloten tot meer controle op de aanmelding van asielzoekers en tot nieuwe maatregelen om hun komst af te wenden en te ontmoedigen (Ten Holder & De Boer, 2012). In 1994 wordt de opvang gecentraliseerd en verschuift de verantwoordelijkheid voor het toelatings- en opvangbeleid van asielzoekers van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport naar het Ministerie van Justitie. In de herziening Vreemdelingenwet van 1994 wordt tevens vastgelegd dat de opvang gekoppeld wordt aan de asielprocedure, waarbij de asielzoeker geacht wordt zich tijdens de opvang beschikbaar te houden voor activiteiten ter beoordeling van de toelatingsaanvraag en mogelijke terugkeer. De mogelijkheden om te werken tijdens de aanvraagprocedure worden beperkt, waardoor asielzoekers sociaal in een isolement en maatschappelijk in een ‘wachtstand’ geraken. Terwijl het beleid in de jaren 80 van eind vorige eeuw erop gericht is om vluchtelingen op te vangen en te beschermen, vindt met de Nieuwe Vreemdelingenwet 2000 een volgende stap in de beleidsontwikkelingen en opvangpraktijken plaats, waarbij het accent gelegd wordt op beheersen en terugdringen van immigratie (Geuijen, 2004).

Aansluitend op deze verschuiving wijzen Ten Holder en De Boer (2012) op drie samenhangende ontwikkelingen die de afgelopen decennia van invloed zijn geweest op de beeldvorming en bejegening van asielzoekers en vluchtelingen in het beleid en de praktijk van de opvang. De eerste is de invloed van de verzorgingsstaat – opvang van en zorg voor achterstandsgroepen – op het ontstaan van een beeld van asielzoekers als hulpeloze, afhankelijke en machteloze burgers. De tweede ontwikkeling betreft de groeiende nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van burgers, wat het tegenovergestelde van de verzorgingsstaat benadrukt. Hiermee worden asielzoekers en vluchtelingen, ondanks hun vluchtgeschiedenis, ervaren trauma's en beperkte mogelijkheden tot maatschappelijke participatie, steeds meer op hun individuele verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid aangesproken. De derde ontwikkeling onderstreept de voornoemde veranderingen en betreft – onder verwijzing naar Prins (2002) – de veranderende, negatieve toonzetting in het publieke debat over nieuwkomers, met openlijke uitingen van anti-islam en anti-immigratiestandpunten.

Landen van herkomst

De landen van herkomst waaruit asielzoekers afkomstig zijn, variëren naargelang de brandhaarden van oorlog en geweld in de wereld, de vluchtelingenstroom die er het gevolg van is en de (on)toegankelijkheid van de landen waar opvang en veiligheid gezocht wordt. In 2014 was de top 5: Eritrea (63%), Syrië (9%), Afghanistan (7,5%), Somalië (2,5%), Guinee (2%), overig (15%) (VluchtelingenWerk Nederland 2013). In 2015 ziet deze top 5 er anders uit, wat aangeeft hoe oorlog en geweld steeds op andere plekken in de wereld kan opvlammen en tot onveilige en gevaarlijke leefomstandigheden leiden (COA, 2015). De aantallen en landen van herkomst van asielzoekers heeft de afgelopen twee decennia sterk geschommeld, met een stijging tot 2.000 en sindsdien een daling (VluchtelingenWerk Nederland, 2014).

De voornoemde ontwikkelingen zijn van invloed op de wijze waarop de opvang van asielzoekers – waaronder ama's – plaatsvindt: controlerend en beperkend, met een claim op 'sober en humaan'. Er is terughoudendheid in het aanbieden van reguliere huisvesting, sociale voorzieningen, werk- en onderwijsmogelijkheden, omdat de uitkomst van de toelating onzeker is. Er is nauwelijks ruimte en aanmoediging om initiatieven te nemen, om zich individueel te ontplooien, zelfstandig invulling te geven aan een leven in Nederland. Voor jonge mensen die zich in een levensfase bevinden waarin juist deze uitdagingen van belang zijn om hun identiteit en zelfstandigheid te verwerven, zijn de beperkingen fnuikend.

3.2 Maatjesprojecten als bindmiddel

Te midden van de hiervoor geschetste ontwikkelingen zijn vele organisaties sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw actief in de ondersteuning van asielzoekers. Meerdere organisaties richten zich op alleenstaande minderjarige asielzoekers, hebben initiatieven genomen om deze jongeren via sociale en culturele activiteiten en via onderwijs te ondersteunen. De meeste projecten zijn gericht op het tot stand brengen van een koppeling tussen jonge ama's en leeftijdgenoten of volwassen vrijwilligers via een maatjes- of gastouderproject. De nadruk ligt op het creëren en vergroten van het sociale netwerk van ama's door actief en doelgericht contact te leggen met Nederlanders.

In de ontwikkeling van maatjesprojecten voor jonge asielzoekers is in de loop van de tijd aandacht geschonken aan diverse vragen die met de vormgeving van het contact samenhangen. Zo laat onderzoek naar maatjesprojecten voor jonge asielzoekers zien dat deze matches betekenisvol zijn in het leven van veel jongeren (SAMAH, 2004; Uzozie & Verkade, 2015). Omgekeerd is de match ook van betekenis voor de betrokken vrijwilligers die het contact als sociaal waardevol en uiting van hun maatschappelijke betrokkenheid ervaren (Hylla, 2013). Uit onderzoek naar de ervaringen met zulke matching komen echter ook punten naar voren die nadere aandacht vragen. Zo kunnen vrijwilliger en jongere verschillende verwachtingen van het contact hebben. Ook kan de tijdelijkheid van het contact belemmerend zijn voor beide partijen om zich aan elkaar te hechten. Verder kan de jonge asielzoeker de onderlinge relatie als ongelijkwaardig en niet-wederkerig ervaren, en kan de vrijwilliger zich juist sterk verantwoordelijk voelen voor hoe het met de jongere gaat, onzeker zijn hoe en waar grenzen te trekken in het onderlinge contact. Altijd bereikbaar zijn, eigen netwerk openstellen, meegaan naar instanties? Ook kan er twijfel zijn of hij of zij meer zou moeten weten over de achtergrond en vluchtsituatie van de jongere, over juridische mogelijkheden en belemmeringen in de asielprocedure. Maar omgekeerd kan de jonge asielzoeker de goed bedoelde interesse als belastend ervaren. Kortom: ondanks goede bedoelingen, is de match niet altijd probleemloos en is niet altijd duidelijk wat het moet opleveren. Onderzoek naar de resultaten van maatjesprojecten voor migrantenjongeren laat bijvoorbeeld zien dat deze initiatieven kunnen bijdragen aan de persoonlijke en sociale ontwikkeling van jongeren, mits er een goede match is tussen maatje en migrantenjongere, er een vertrouwensband wordt opgebouwd en aandacht is voor etnische en culturele diversiteit (E-Quality ism Instituut voor Integratie en Sociale Weerbaarheid 2011). Het onderzoek laat echter ook zien dat dergelijke matches niet doelgericht en naar objectieve maatstaven, maar op basis van intuïtie en inschatting plaatsvinden en er weinig sturing plaatsvindt op het realiseren van succesvolle matching.

In het vorm geven van maatjesprojecten voor jonge asielzoekers kan worden geleerd van andere typen maatjes- en coachingsprojecten die in Nederland en daarbuiten (veelal in de Verenigde Staten) ontwikkeld zijn, zoals mentorprojecten in verschillende typen onderwijs om de schoolresultaten van kwetsbare leerlingen en studenten te verbeteren en uitval te voorkomen. Zulk onderzoek onderstreept

het belang van een zorgvuldige match tussen mentor en *mentee* (degene die begeleid wordt), een wederkerige ‘klik’ als voorwaarde voor de ontwikkeling van een vertrouwensrelatie en betekenisvol contact (Crul, 2001, 2003; Crul & Kraal, 2004; Van 't Hoog, Van Egten, Dotinga, De Hoog & Vos, 2011; Kempers & Naber, 2008; Meijers, 2008; Naber & Boersma, 2007; Vos, Pot & Dotinga, 2012). Ook dient er sprake te zijn van professionele begeleiding van de match door een volwassen, ervaren supervisor die toeziet op de opbouw én afbouw van het contact. Maar dergelijk onderzoek laat ook zien dat maatjesprojecten niet rechtstreeks leiden tot het behalen van het beoogde doel: vergroting van het schoolsucces. Op z'n best kunnen ze bijdragen – mits goed opgezet en begeleid – aan sociale integratie in de schoolomgeving en versterking van zelfvertrouwen van jongeren. Dit laatste is sowieso een onmisbare voorwaarde voor de cognitieve ontwikkeling en verbetering van de schoolprestaties van jongeren. Hiermee wordt zichtbaar dat de invloed van dergelijke projecten stapsgewijs en indirect plaatsvindt. Ook het internationaal bekende en veel gebruikte programma *Big Brothers Big Sisters* dat ruim 100 jaar geleden in de Verenigde Staten geïnitieerd en sindsdien doorontwikkeld is, laat zien dat betekenisvolle matches tussen een vrijwillige volwassene en een kind of jongere kunnen leiden tot voorkomen van schooluitval, afname van risicovol gedrag zoals drugs- en alcoholgebruik en criminaliteit. Maar ook dat dit langdurige mentor-alliantie, projectdeelname en investering van meerdere betrokken partijen vraagt (Herrera, Grossman, Kauh, Feldman & McMaken, 2007). Recent Nederlands (meta)onderzoek wijst uit dat maatjesprojecten in de sociale sector populair en veel gebruikt zijn, en vooral lijken bij te dragen aan het vergroten van zelfstandigheid, versterken van zelfvertrouwen en stimuleren van positieve relaties (Van der Tier & Potting (2015). Maar ook dat in deze projecten een theoretische onderbouwing veelal ontbreekt en systematisch evaluatie- en effectonderzoek nog geen traditie is.

Maatjesprojecten kunnen bijdragen aan het sociale functioneren van jongeren, het vergroten van hun vaardigheden en hun motivatie tot schools presteren. Dit alles is ook voor jonge asielzoekers van groot belang omdat ze – net als hun Nederlandse leeftijdgenoten – een cruciale periode van emotionele, sociale en cognitieve ontwikkeling naar volwassenheid doormaken. Maar daarnaast en misschien minstens zo belangrijk voor hun ontwikkeling, is actieve participatie en integratie in de samenleving, oefening en toepassing van competenties in ‘goed burgerschap’ (Ten Dam e.a., 2010). Dit laatste lijkt doorgaans minder aandacht te hebben in maatjesprojecten.

3.3 Sociale netwerken: brug naar sociale en maatschappelijke participatie

Voor uiteenlopende doelgroepen jongeren zijn in de loop van de tijd mentorprojecten opgezet en is onderzocht of ze effectief zijn in het stimuleren van motivatie en prestaties in het onderwijs, terugdringen van grensoverschrijdend en crimineel gedrag, vergroten van beroepsperspectieven. Bekend zijn projecten voor jongeren uit de jeugdzorg, voor migrantenjongeren, voor zwerfjongeren (Berger & Booij, 2003; Naber & Boersma, 2007; Naber, Sap & Bijvoets, 2010). Kernelement van de verschillende typen mentorprojecten is dat ze een positief rolmodel, sociale activiteiten en sociaal netwerk aanbieden, waarmee een toegang tot een positieve, stimulerende sociale omgeving en maatschappelijke participatie geboden wordt. Programma's als *Coaching*, *Match* en *Youth at Risk* voor jeugd in de Nederlandse jeugdzorg laten zien dat preventief inzetten van mentorprogramma's positief effect kan hebben op risicojeugd dankzij het contact met en de ondersteuning door mentoren (Berger & Booij, 2003). Zo ook kunnen mentorprogramma's in het onderwijs positieve invloed hebben op de sociale ontwikkeling en integratie van migrantenjeugd, hun gevoel 'erbij te horen' en zelfvertrouwen versterken, en daardoor bijdragen aan hun school- en studieprestaties (Naber & Boersma, 2007). Begeleiding van dakloze jeugd – jongeren zonder vaste verblijfplaats, die van adres naar adres zwerven – is

in Nederland sinds de jaren negentig methodisch gestoeld op de stapsgewijze uitbreiding van hun sociale netwerk en verbinding met positieve, ondersteunende contacten (Naber, Sap & Bijvoets, 2010). Die contacten kunnen vrijwillige mentoren zijn, kennissen of familieleden waarmee de relatie hersteld is, nieuwe contacten die met hulp van begeleiders gelegd zijn. Versterking van het sociale netwerk is onderdeel van diversen methodieken die in de begeleiding van dakloze jongeren ontwikkeld zijn, zoals de *Instapmethode* en *8-fasenmodel* in de ambulante zorg, *Er mogen zijn* en *Op Eigen Benen* in de woonbegeleiding (Naber, Sap & Bijvoets, 2010). Sociale netwerken dragen niet alleen bij aan de emotionele ontwikkeling, het sociale en cognitieve functioneren van jongeren, maar bieden ook ruimte tot oefening van competenties die in het maatschappelijk verkeer van belang zijn.

Sociale netwerken en sociale participatie

Jonge alleenstaande asielzoekers hebben met dakloze jongeren gemeen dat het contact met thuis verbroken is, dat er geen sociaal netwerk aanwezig is dat steun en vertrouwen geeft, dat corrigeert en stimuleert, en een vangnet biedt waarop ze terug kunnen vallen als dat nodig is. Hiermee missen ze – net als dakloze jongeren – vanzelfsprekende en vertrouwde relaties die met name tijdens adolescentie en jongvolwassenheid drie cruciale functies vervullen: 1) Bijdragen aan de ontwikkeling van identiteit en zelfrespect, 2) Bijdragen aan het vermogen een zelfstandig leven te leiden door de praktische, emotionele en affectieve steun die ze bieden en 3) Bijdragen aan sociale integratie, deel uitmaken van een groep (Tavecchio & Thomeer-Bouwens, 1996; Gijtenbeek, 1996).

Sociale netwerken bieden zowel jongeren als volwassenen sociale steun, wat in meerdere opzichten bijdraagt aan een gevoel van welbevinden. In het veel geciteerde, klassieke meta-onderzoek naar sociale steun in relatie tot gezondheid, laten Cohen en Wills (1985) zien dat informele sociale steun (van familie, vrienden, collega's) zowel behulpzaam kan zijn bij de integratie in een groter sociaal netwerk als een buffer kan bieden in stressvolle gebeurtenissen. Integratie in een sociaal netwerk levert positieve ervaringen en een positie in de gemeenschap op, draagt bij aan voorspelbaarheid en stabiliteit in het leven, geeft relationele beloning. De bufferfunctie heeft betrekking op de verwachte hulpbronnen en oplossingen die anderen in het sociale netwerk kunnen bieden en daarmee ervaren stress reduceren. Hierbij benoemen Cohen en Wills (onder verwijzing naar diverse studies) vier functies die sociale steun kunnen vervullen: 1) Ondersteuning van het zelfvertrouwen (emotionele steun) door bevestiging dat de ander oké is en geaccepteerd wordt, 2) Informatie steun die helpt om (lastige) situaties te duiden, te begrijpen en ermee om te gaan, 3) Sociaal gezelschap door doorbrengen van (vrije) tijd met anderen, wat binding en contact met anderen bevestigt en afleidt van problemen en 4) Instrumentele steun via beschikbaar stellen van financiën, materiele bronnen en diensten. Deze meta-analyse levert inzicht in (de complexiteit van) steun die sociale netwerken kunnen bieden, maar is vooral een conceptueel overzicht en geeft daarmee nog geen inzicht in hoe sociale steun werkt en hoe dit te sturen. De studie heeft vooral betrekking op gezondheid en welbevinden van volwassenen, niet op die van jongeren, en al helemaal niet op een specifieke groep jongeren en jongvolwassenen: (ex)ama's. Tegelijkertijd onderbouwt het de verwachting dat sociale steun en sociale netwerken vanuit verschillende functies van belang zijn voor het ontwikkelen van zelfvertrouwen, het omgaan met en oplossen van stressvolle situaties en het vinden van een plek in de samenleving.

Niet alleen in de psychologie, maar ook in de sociologie wordt het belang en de functie van sociale netwerken in opgroeien, functioneren en integreren in de samenleving benadrukt. Een inmiddels klassieke studie is die van Putnam (2000) die in *Bowling alone* analyseert hoe burgers via deelname aan verschillende typen netwerken sociaal en cultureel kapitaal verwerven waarmee ze in diverse verban-

den kunnen functioneren en maatschappelijk vooruit kunnen komen. Hij onderscheidt in navolging van Granovetter (1973) sterke (familie en vrienden) en zwakke (kennissen) sociale verbanden, waarbij de eerstgenoemden ons emotioneel en sociaal binden aan de samenleving en de laatstgenoemden een brug kunnen vormen naar verbanden die toegang geven tot informatie, contacten, arbeidsperspectieven die in de eigen groep niet beschikbaar zijn. Zo bieden de contacten die jonge asielzoekers en zwervjongeren in een opvangcentrum opdoen emotionele en sociale steun, fungeren ze – tijdelijk – als vervanging van de familie die ze als sociale bron van steun missen, maar geven deze contacten nog geen toegang tot de Nederlandse samenleving. De *strong ties* bieden vertrouwen, steun en herkenning in de eigen groep, de *weak ties* bieden overbrugging naar andere groepen en verbanden, kansen op verbreding van horizon, vergroting van sociale redzaamheid, kennis over scholing en arbeidsmogelijkheden, ingangen tot maatschappelijke en economische participatie (Beugelsdijk & Smulders, 2003). Steunende relaties en positieve rolmodellen hebben een belangrijke waarde in het opbouwen en behouden van veerkracht. Brown (2004) spreekt in dit verband van *mentoring factors* en stelt dat het van wezenlijk belang is dat deze vooral positieve ervaringen opleveren. Maatjesprojecten brengen jonge asielzoekers in contact met leeftijdgenoten en volwassenen die in sociale verbanden buiten het opvangcentrum functioneren en beogen daarmee hun sociale participatie te versterken en leefwereld te vergroten. Via sociale activiteiten krijgen ze een beeld van en ervaring met de Nederlandse samenleving, doen ze nieuwe contacten op die informatie, toegang en kansen bieden op maatschappelijke participatie.

Sociale netwerken en maatschappelijke participatie

In de ontwikkelde maatjesprojecten lag de nadruk tot zo'n tien jaar terug vooral op het bieden van steun, opvang en gezelschap aan jonge mensen die een nieuw bestaan opbouwen in Nederland. In de periode daarna is de aandacht verlegd naar het verwerven van economische zelfstandigheid, zoals coaching bij het uitwerken van hun toekomstplannen en koppelen van jonge asielzoekers aan business leaders die de toegang tot de arbeidsmarkt kunnen vergroten. Op deze manier wordt de kracht van sociale netwerken – met name via *weak ties* – benut om sociaal en economisch kapitaal te verwerven dat van belang is voor de toekomstperspectieven van jonge asielzoekers. Tegelijkertijd wordt rekening gehouden met de grote waarschijnlijkheid dat dit perspectief buiten Nederland ligt. Met het verleggen van het accent van sociale steun naar economische zelfstandigheid is er het risico dat er voorbij gegaan wordt aan de meervoudige, gelijktijdige opgave waar alle jonge mensen voor staan, namelijk zich zowel sociaal-emotioneel ontwikkelen als maatschappelijk en economisch leren participeren. Het gaat dan ook om oefenen van kritisch burgerschap, vormen van zelfbewustzijn, verantwoordelijkheid nemen en kennismaken met andere leefwerelden. Zouden maatjesprojecten in diverse opzichten zo'n verbindende rol kunnen vervullen en de ontwikkel- en toekomstkansen van jonge asielzoekers kunnen vergroten? Deze kansen zijn zowel van belang voor degenen die zich legaal in Europa vestigen, als voor degenen die vrijwillig of gedwongen terugkeren. De eerste groep heeft steun nodig bij hun integratie en participatie, scholing en verwerving van een beroepspositie in Nederland, de tweede groep om elders een zelfstandig bestaan op te bouwen (Staring & Aarts, 2010; Uzozie & Verkade, 2015). Teruggrijpend op de eerder genoemde vergelijking: dakloze jongeren lopen het risico om na verblijf in de opvang terug te vallen in een zwervend bestaan wanneer ze praktische en emotionele steun van een sociaal netwerk missen bij het regelen van financiën, op orde houden van een huishouden, vinden van een baan, het leggen en onderhouden van sociale contacten en het werken aan hun toekomst. Evenzo missen jonge asielzoekers veelal een netwerk dat hen actief ondersteunt bij hun sociale en maatschappelijke participatie. Voor de meeste asielzoekende jongeren geldt dat hun netwerk overwegend bestaat uit lotgenoten, uit contact met maatjes en professionele hulporgani-

aties. De centrale vraag van dit verslag is of maatjesprojecten een andere, aanvullende rol kunnen vervullen, een brug kunnen vormen naar nieuwe verbanden in de samenleving, bij kunnen dragen aan maatschappelijke participatie en burgerschapsvorming. Volwaardig participeren veronderstelt dat de aard van de contacten in maatjesprojecten gelijkwaardig zijn, dat ze ontplooiing stimuleren maar ook wederkerige waardering en respect (Mogendorff e.a., 2012). Is dat structureel vorm te geven in maatjesprojecten?

3.4 Samenvattend

De voorgaande paragrafen illustreren de stilstand in ontwikkeling en stagnatie in toekomstoriëntatie waarin veel jonge asielzoekers dreigen te geraken. In termen van klassieke adolescentiepsychologie blijven de jongeren in een moratorium hangen, een fase van uitgestelde verantwoordelijkheden waardoor het niet mogelijk is om identiteit en volwassenheid te bereiken. De politieke en juridische beperking van hun participatie en integratie in de samenleving heeft gevolgen voor hun sociaal-emotionele ontwikkeling en maatschappelijke toekomst. Maatjesprojecten kunnen bijdragen aan deze ontwikkeling, maar veelal betreft dat één terrein van hun ontwikkeling, en vaak ook in beperkte kring en sociale context. Gericht opdoen van ervaring met actief burgerschap, economische zelfredzaamheid en politieke bewustwording vindt in beperkte mate plaats. Op basis van literatuurstudie lijkt het nodig en urgent om dat perspectief te verbreden, te onderzoeken of dat mogelijk is via vrijwillige en professionele initiatieven, ondersteund door gericht beleid. Zijn deze ontwikkelingen in de praktijk van maatjesprojecten gaande en zichtbaar, is versterking en verbreding van Maatjesprojecten 2.0 wenselijk en mogelijk?

4. Organisaties en maatjesprojecten voor ama's

Uiteenlopende organisaties zetten zich in voor de opvang en begeleiding van (ex)ama's in Nederland. Dit betreft zowel grote, bekende organisaties als Het Rode Kruis en VluchtelingenWerk Nederland met een lange traditie in de opvang en ondersteuning van vluchtelingen, als kleinschalige initiatieven van SAMAH waarin voormalig vluchtelingen als mentoren fungeren en zich richten op de empowerment van (ex)ama's. Ook zijn er organisaties die zich op specifieke doelgroepen richten zoals Stichting Mara die via studenten in diverse steden in Nederland sociale en educatieve steun biedt aan jongeren in de Balkanlanden.

De navolgende beschrijving van organisaties en maatjesprojecten is niet uitputtend, beoogt een schets te geven van de typen organisaties die zich met ama's bezighouden, de soort initiatieven die er zoal ondernomen worden, met name rondom mentoring, coaching en maatjesprojecten. Hierbij hebben we gebruik gemaakt van recente jaarverslagen, websites, telefonische en persoonlijke interviews die met stakeholders en organisaties zijn gehouden (bijlagen 2 en 3). We geven hierna eerst een typering van de organisaties die zich met (ex)ama's bezighouden, zowel organisaties die dit in opdracht van de overheid doen, als non-gouvernementele organisaties die zich inzetten voor belangenbehartiging en begeleiding van vluchtelingen. Daarna volgt een voorbeeld van een project, Beyond Borders. Vervolgens gaan we in op de bijdrage van dergelijke initiatieven aan de sociale en maatschappelijke participatie van (ex)ama's. We sluiten af met enkele conclusies.

4.1 Organisaties betrokken bij (ex)ama's

Uiteenlopende organisaties houden zich met de opvang en begeleiding van (ex)ama's bezig. Grofweg is hierbij een onderscheid te maken tussen enerzijds organisaties die dat doen in opdracht van de overheid, in het kader van de uitvoering van wetgeving, en anderzijds organisaties die primair gericht zijn op belangenbehartiging, begeleiding en binding van (ex)ama's aan de samenleving. In het kader van dit onderzoek zijn diverse organisaties in beeld gebracht, waarvan de meeste op basis van documentstudie én interviews. We delen ze in vier typen organisaties in en beschrijven ze kort in ingevoegde kaders. Hierbij moet bedacht worden dat belangenorganisaties en maatjesprojecten steeds in ontwikkeling zijn: ze ontstaan en heffen zichzelf op, nemen projecten van elkaar over, veranderen van naam. Dit geldt met name voor enkele initiatieven die onder 3 en 4 beschreven zijn.

1. Organisaties die in opdracht van de overheid een (wettelijke) taak in de opvang en begeleiding van alleenstaande minderjarige asielzoekers uitvoeren: Stichting Nidos (voogdij over minderjarige asielzoekers en COA (regelt opvang van asielzoekers). We voegen hieraan LOWAN (Landelijke Onderwijs Werkgroep voor Asielzoekers en Nieuwkomers) toe, die zelf geen wettelijke taak uitvoert maar wel 230 eerste opvangscholen informeert en adviseert over de uitvoering van de leerplichtwet voor minderjarige nieuwkomers.

Stichting Nidos functioneert onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Veiligheid en Justitie als landelijke voogdij- en gezinsvoogdijinstelling voor minderjarige vluchtelingen en asielzoekers. Nidos voorziet via voogdij in het gezag van minderjarigen die zonder ouders in Nederland verblijven, biedt via een maatregel van kindbescherming (onder toezichtstelling) begeleiding aan asielzoekende ouder(s) en hun kind(eren) wanneer de opvoeding in Nederland stagneert en de ontwikkeling van de kinderen bedreigd wordt. Nidos organiseert zelf geen activiteiten of projecten voor jongeren, wel stimuleren medewerkers sociale en sportieve participatie in voorzieningen waar ama's verblijven.

COA (Centraal Orgaan opvang Asielzoekers) regelt onder politieke verantwoordelijkheid van het Ministerie van Veiligheid en Justitie en conform de Wet Centraal Orgaan opvang asielzoekers de opvang, begeleiding en uitstroom van asielzoekers via huisvesting en begeleidingsprogramma's. COA-medewerkers houden zich bezig met de opvang en begeleiding van bewoners, waaronder minderjarigen. Ze houden zich bezig met de (woon)begeleiding, regelen van onderwijsdeelname, stimuleren van sport en spelactiviteiten.

LOWAN (Landelijke Onderwijs Werkgroep voor Asielzoekers en Nieuwkomers) biedt informatie en advies aan scholen die onderwijs bieden aan (minderjarige) nieuwkomers. Dit bestaat uit informatie geven over financiële regelingen, actuele onderwijsontwikkelingen (regeling passend onderwijs voor nieuwkomers), zorg, inspectie en toezicht op de kwaliteit van het onderwijs, scholingsmogelijkheden (studie, scholingsdagen, netwerkbijeenkomsten).

De voornoemde organisaties hebben over het algemeen geen proactieve rol in het koppelen van jongeren aan Nederlanders, maar verlenen wel hun medewerking aan maatjesprojecten.

2. Non-gouvernementele organisaties die zich richten op de belangenbehartiging en begeleiding van vluchtelingen: VluchtelingenWerk Nederland, Stichting voor Vluchteling-Studenten UAF (Stichting Studie en werk voor hoger opgeleide vluchtelingen) en Stichting Vrolijkheid (creatieve, muzikale, theater- en filmprojecten om kinderen en jongeren in azc's vrolijkheid en veiligheid te geven). Deze organisaties besteden enige aandacht aan maatjes- en coachingsprojecten.

VluchtelingenWerk Nederland is de oudste en grootste organisatie die ondersteuning biedt aan (uitgeprocedeerde) asielzoekers, waaronder kinderen en jongeren. In de regio's zijn medewerkers en vrijwilligers in opvangcentra actief met spel- en muziekprojecten, kindervakanties, werkbemiddeling, taalonderwijs. Ook zijn er lokale maatjesprojecten waarin vrijwilligers sociale activiteiten ondernemen met (ex) ama's.

Stichting voor Vluchteling-Studenten UAF (Stichting Studie en werk voor hoger opgeleide vluchtelingen) bemiddelt bij het vinden van onderdak, opleiding en werk. De stichting biedt financiële steun om aanvullend onderwijs in Nederland te volgen, geeft advies en begeleiding bij de ontwikkeling van taal- en studievastigheden. Buddy's, mentoren en coaches dragen bij aan verbeteren van taalbeheersing en vinden van werkplekken. Vrolijkheid (Nationale Stichting ter bevordering van Vrolijkheid) biedt creatieve, muzikale, theater- en filmprojecten om kinderen en jongeren in azc's vrolijkheid en veiligheid te geven. Deze activiteiten beogen kinderen en jongeren ook te helpen hun talenten en zelfvertrouwen te ontwikkelen, hun gezondheid, zelfrespect en waardigheid te (her)vinden.

3. Non-gouvernementele organisaties die zich richten op de begeleiding van jonge vluchtelingen, waaronder (ex)ama's. Deze organisaties zetten maatjes- en coachingsprojecten in om ama's aan leeftijdgenoten of volwassen vrijwilligers te koppelen en gezamenlijk sociale, culturele en educatieve activiteiten te ondernemen.

New@Home is een maatjesproject voor jonge nieuwkomers die een beperkt sociaal netwerk hebben, die contacten en stimulansen in hun vrije tijd kunnen gebruiken. Vrijwillige maatjes leren gedurende een jaar jonge nieuwkomers kennen en ondernemen wekelijks activiteiten. Het project wordt in Enschede, Zwolle, Gouda en Rotterdam uitgevoerd in samenwerking met Humanitas, hogescholen en vrijwilligersorganisaties.

New Dutch Connections stimuleert via empowermenttrajecten, theater en kunst de ontwikkeling van talenten van jonge vluchtelingen in opvangcentra en vinden van een plek in de samenleving. Koppels

van (getrainde) coaches en jongeren ondernemen activiteiten, eten samen, ontmoeten elkaar. Verkrijgen van zelfstandigheid staat voorop: ondernemerschap en leiderschap, marketing en zichzelf presenteren, netwerk vergroten.

Stichting Vrienden van SAMAH beheert het erfgoed van de voormalige Stichting Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers Humanitas (SAMAH), dat eind 2009 haar deuren moest sluiten.

SAMAH ontstond tien jaar geleden op initiatief van vrijwilligers en jonge vluchtelingen om het welzijn van jonge alleenstaande asielzoekers te verbeteren, hun belangen te behartigen en hun positie in zowel de Nederlandse samenleving als land van herkomst te versterken. SAMAH ontwikkelde tal van projecten gericht op empowerment, sociale participatie en toekomstoriëntatie. Specifiek voor jongeren die in onzekerheid verkeren over hun toekomst zette zij het project *Beyond Borders* op. Dit is later ondergebracht bij *Maatwerk bij Terugkeer*.

4. Non-gouvernementele organisaties die zich richten op begeleiding van (jonge) asielzoekers bij terugkeer naar hun land van herkomst.

Maatwerk bij Terugkeer richt zich op de begeleiding van ex-asielzoekers en migranten zonder verblijfspapieren bij terugkeer naar hun land van herkomst. Dit betreft verkrijgen van huisvesting, voorbereiden op werkmogelijkheden, medische (na)zorg en ontwikkelen van een sociaal netwerk. Via het programma *Beyond Borders* kunnen deze jongeren empowermenttrainingen volgen, hun talenten herontdekken en ontwikkelen, een toekomstplan maken.

Bridge to Better Foundation richt zich op uitgeprocedeerde asielzoekers die terug willen en/of moeten naar hun land van herkomst, waarvan een deel uit (ex)ama's. Ze krijgen tijdelijk onderdak, een luisterend oor, deelname aan trainingen, empowerment- en coachingstrajecten. Naast begeleiding van een professionele coach zijn er ook vrijwilligers die steun bieden. Daarnaast gaat het om versterken van netwerken in landen van herkomst via teruggekeerden die een helpende hand kunnen bieden aan nieuwe terugkeerders.

4.2 Projecten in soorten en maten

Het zijn met name non-gouvernementele organisaties die via uiteenlopende vormen van maatjes- en coachingsprojecten sociale steun en bemiddeling naar maatschappelijke participatie bieden. Hierbij kunnen maatjes- of coachingsprojecten één van de initiatieven zijn die naast andere activiteiten aangeboden worden, zoals bijvoorbeeld VluchtelingenWerk Nederland doet, maar ook kan er sprake zijn van gerichte ondersteuning van ama's via een bepaald type maatjesproject, zoals New@Home.

Omwille van de begripsverheldering is het zinvol om onderscheid te maken tussen coachingstrajecten en maatjesprojecten.

Een coachingstraject wordt doorgaans begeleid door een volwassene, iemand die ouder is, die aanvullend of professioneel getraind is en die vaak – maar niet altijd – volgens een bepaalde methode (opbouw van een programma) begeleiding biedt om een bepaald doel te bereiken. Dat doel kan persoonlijk en sociaal van aard zijn (zelfstandig functioneren), onderwijskundig en beroepsmatig van aard zijn (school of opleiding afmaken, werk zoeken of werksituatie creëren). Dit type coaching vraagt enige kennis en kwaliteiten van de begeleider.

Een maatjesproject bestaat uit een 'match' tussen een vrijwilliger van dezelfde leeftijd die vanwege sociale betrokkenheid en/of in het kader van school of studie, gezelschap en contact biedt, en een informele brug is naar de wereld buiten het opvangcentrum of de woonvoorziening. Vaak zijn de activi-

teiten van recreatieve aard (sport, uitjes, koffie drinken), vinden ze in de vrije tijd buitenshuis of in de thuissituatie van het vrijwillige maatje plaats. Maatjes kunnen jonge vrijwilligers uit de leefomgeving van de ama's zijn die zich aangemeld hebben of geworven zijn door de projectaanbieder, leerlingen en studenten die dat vanuit school of universiteit doen, jonge vrijwilligers die er bij toeval – via kerk, via via contact – 'ingerold' zijn.

Het contact tussen maatje en ama is 'vrijblijvender' van aard (hoewel er vaak een minimale periode van contact wordt afgesproken) dan dat tussen een coach die intensieve begeleiding geeft aan (veelal jongvolwassen) (ex)ama's. Op hun beurt worden vrijwillige coaches en maatjes begeleid door de organisatie die het project of de koppeling aanbiedt, waarbij coaches veelal intensiever getraind en begeleid worden dan maatjes. Beide hebben bijeenkomsten van terugkoppeling, begeleiding en training, maar de coaches intensiever dan de maatjes.

Een belangrijk aspect van zowel coachings- en maatjesprojecten is het 'managen' van verwachtingen waarmee coach of maatje en de jonge vluchteling het contact aangaan. Wat van elkaar te verwachten: vrijblijvend gezelschap en contact, voor hoelang, met welk doel? Gericht op wederzijds kennismaken, verbreden van netwerken en horizonten, bieden van een tijdelijk 'thuis', of doelgericht op begeleiden bij school en studie, vinden van leer- en werkplek? Onderliggend spelen impliciete en expliciete doelen en verwachtingen omtrent de toekomst van de jonge vluchteling mee: ligt die in Nederland of primair in land van herkomst? De laatstgenoemde organisaties – Maatwerk bij Terugkeer en Bridge to Better – richten zich op begeleiden bij terugkeer, bieden hierbij mentale, financiële en praktische steun. Het project dat hierna beschreven wordt – Beyond Borders – legt de nadruk op begeleiden bij verwerven van economische zelfstandigheid, of de toekomst nu in Nederland of in land van herkomst ligt.

4.3 Voorbeeld van project: Beyond Borders

Dit programma is ontwikkeld door SAMAH en sinds 2010 onder de naam Beyond Borders ondergebracht bij Maatwerk bij Terugkeer. Het bestaat uit empowermenttrainingen voor (ex)ama's zonder verblijfsvergunning die binnenkort 18 jaar worden, daarmee hun voogd en recht op opvang verliezen en daarop voorbereid worden. Primair doel van het empowermenttraject is economische participatie – opleiding afronden, werk vinden, voorzien in eigen levensonderhoud – hoewel dat lastig in praktijk te brengen is omdat dat juridisch na hun 18^e jaar niet of beperkt mogelijk is. Ontwikkelen van een sociaal netwerk is ook van belang maar dient in dit programma uiteindelijk het verkrijgen van economische zelfstandigheid en participatie. Het sociale netwerk doorbreekt isolement en eenzaamheid, helpt met informatie en hulp om hun weg in de samenleving te vinden. Een van de coördinatoren verwoordt de functie van sociale netwerken voor ama's als volgt:

“Een netwerk laat de bal rollen. De jongere gaat achter de bal aan en de coach gaat achter de jongere aan. Als de jongere valt, dan raapt de coach de jongere op zodat deze verder kan of iets anders kan proberen.”

Naast stimuleren van participatie en geven van informatie gaat het – vooral – om het helpen ontwikkelen van zelfvertrouwen, hun talenten laten ontdekken en benutten, een toekomstplan leren maken en vervolgens presenteren op een slotbijeenkomst die in een lokale opvangvoorziening, steunpunt of andere verblijfplek voor vluchtelingen wordt gehouden. Kernvoorwaarden van een positief toekomstperspectief zijn: 1) Zelfvertrouwen, 2) Opleiding en 3) Sociaal netwerk.

De trainingen worden gegeven op locaties waar de ama's tot hun 18^e jaar verblijven, startend met informatie over mogelijke toekomstscenario's: illegaal of legaal verblijf in Nederland, terugkeer naar land van herkomst, vertrek naar een ander land. Ook wordt informatie gegeven via een voorlichtingskrant, een website (www.beyondborders.nu/nl/amarama) en zijn er sociale netwerken in ontwikkeling waarmee jongeren in de landen van herkomst en jongeren in Nederland via Facebook en Skype met elkaar communiceren over mogelijkheden en verwachtingen van terugkeer. Uniek was het bezoek van een terugkeerder die jongeren, voogden en begeleiders kwam vertellen over zijn besluit tot terugkeer en toekomstkansen in Angola. In het kader van talentontwikkeling kunnen jongeren een Masterclass volgen van een master op hun interessegebied, zoals kookles van een professionele kok, kickboksen van een bekende professionele bokser. De jongeren zijn niet alleen in gesprek met elkaar en hun coaches, maar er is veel ruimte voor beweging, om te ervaren en te doen.

Kern van Beyond Borders zijn de coaches die ieder zo'n tien jongeren begeleiden. Beyond Borders werkt niet met 'maatjes' (leeftijdgenoten, studenten) maar met coaches. Dit zijn 'vrijwillige' professionals – timmerman, ict-er, zanger – die bereid zijn hun kennis en talenten te delen met de jongeren, die levenservaring hebben, in een straal van maximaal 20 tot 25 kilometer van de jongeren wonen. Ze worden geacht in staat te zijn om een relatie en contact met de jongeren aan te gaan, vertrouwen te winnen, zodat die zichzelf – hun wensen en twijfels – durven laten zien. Het contact tussen de coach en de jongere moet gelijkwaardig zijn, waarbij de jongere gestimuleerd wordt zélf besluiten te nemen en plannen te maken. De jongeren en coach trekken wekelijks met elkaar op, hebben daarnaast separate momenten van training.

Coach word je niet zomaar, ze worden zorgvuldig gekozen, getraind en begeleid. Op twee momenten worden bereidwillige coaches gescreend: eenmaal voor de start en eenmaal na de training waarbij gekeken wordt naar creatief denken en handelen, kwaliteit om een coachingsplan op te stellen, een ama begeleiding te bieden in zijn of haar situatie, bij zijn of haar vragen. De training van de coaches richt zich op interculturele communicatie, coachingsvaardigheden, omgaan met passiviteit en weerstand, enthousiasmeren en in beweging krijgen van de jongeren. Tegelijkertijd worden de jongeren wekelijks getraind in herkenning en ontwikkeling van hun talenten, de mogelijkheden en grenzen van hun ambities, en hebben de coaches intervisie over hun begeleiding. Kwesties die aan de orde komen is hoe jongeren die voor de illegaliteit kiezen te ondersteunen bij het organiseren van hun dagelijks leven (waaronder sociale contacten), hoe jongeren die naar een ander land willen doorreizen tips mee te geven hoe mensensmokkel en illegaliteit te vermijden, en jongeren die willen terugkeren dit met een opleiding en ondernemingsplan te laten doen.

Wanneer na zes maanden het programma afloopt, gaan sommige coaches nog door met hun jongere(n), maar niet meer met betrokkenheid van Beyond Borders.

4.4 Bijdrage maatjesprojecten aan sociale, economische en maatschappelijke participatie

Zoals in paragraaf 4.1 aangegeven zetten meerdere organisaties zich in voor de opvang en begeleiding van ama's. Organisaties als Nidos en COA die een wettelijke taak hebben in de opvang en begeleiding van (ex)ama's, dragen door de aard van hun werk bij aan de sociale participatie van jongeren. Ze vangen hen op, zorgen voor deelname aan onderwijs, stimuleren sociale contacten, activeren deelname aan leer- en werkprojecten om vaardigheden op te doen. Het zijn met name non-gouvernementele organisaties die met financiële steun van overheden, kleine en grote fondsen uiteenlopende participatieprojecten organiseren die sociale en maatschappelijke participatie beogen, al

dan niet onder begeleiding van een professionele coach of vrijwillig maatje. Vooral in de periode 1998-2004 zijn initiatieven genomen om jonge asielzoekers te ondersteunen tijdens hun verblijf in Nederland en bij hun terugkeer. In de beginperiode lag de focus van projecten op integratie in de Nederlandse samenleving. Vanaf 2004 is als gevolg van verscherpte wetgeving en afnemende instroom van ama's in de asielprocedure het projectaanbod teruggelopen en is de focus steeds meer gelegd op juridische ondersteuning en voorbereiding op een toekomst buiten Nederland. Vanaf 2009 neemt het aantal initiatieven om vrijwillige maatjes een begeleidende rol te geven in het bevorderen van maatschappelijke participatie van (ex)ama's juist weer toe. Maar veel meer dan in de jaren ervoor wordt ingespeeld op mogelijke terugkeer naar het land van herkomst.

Sociale participatie

Maatjes- en coachingsprojecten waarin vrijwilligers en/of professionals een sociale verbinding vormen tussen de veelal beperkte en eenzijdig samengestelde sociale kring van ama's en de wereld daarbuiten, dragen bij aan de sociale participatiemogelijkheden van jonge vluchtelingen. Meerdere hiervoor genoemde organisaties organiseren 'matches' tussen ama's en maatjes die gedurende een bepaalde periode onderhouden worden via recreatie, sport, samen optrekken. Ook culturele evenementen hebben tot doel om de binnen- en buitenwereld te verbinden, om de talentontwikkeling van de jongeren een impuls te geven en via een podium aan Nederlandse burgers te laten zien. Hiermee wordt beoogd de eenzaamheid en het sociale isolement van ama's te doorbreken, mogelijkheden aan te reiken om met en van Nederlandse leeftijdgenoten te leren, contact te leggen met iemand die van betekenis wil zijn. Wat voor Nederlandse jongeren 'vanzelf' gaat – zich sociaal ontwikkelen door contacten met leeftijdgenoten en volwassenen buiten eigen gezin en familie – is voor jonge vluchtelingen niet vanzelfsprekend. De maatjesprojecten die hiervoor beschreven zijn hebben sociale participatie als hoofddoel of als nevendoeel, bijvoorbeeld als voorwaarde voor het versterken van zelfredzaamheid of ontwikkelen van zelfbewustzijn. In hoeverre de projecten daarin slagen en of het 'voldoende' is om daarmee aan de sociale behoefte van jonge vluchtelingen tegemoet te komen is op basis van beschikbare documenten en interviews lastig aan te geven. Feit is wel dát er veel en intensief geïnvesteerd wordt in het leggen en onderhouden van sociale contacten, zowel hier in Nederland als in de landen van herkomst. Zonder sociale steun en sociale kruiwagen is het moeilijk een plek te vinden in de samenleving.

Economische participatie

Meerdere organisaties hebben naast sociale participatie ook – of vooral – aandacht voor de voorbereiding van de jongeren op economische zelfstandigheid. Er is sprake van stimuleren van talentontwikkeling en oriëntatie op mogelijke beroepen, daadwerkelijk ervaring opdoen op de werkvloer (kluswinkel, fietsenmakerij, fotografie). Empowermenttrajecten zoals aangeboden door Beyond Borders zijn nadrukkelijk gericht op verwerven van economische zelfstandigheid nadat de jongeren achttien jaar geworden zijn, opdat ze met een goede (vak)opleiding of ondernemingsplan in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien. Of ze nu in Nederland blijven of niet, economische participatie is naast sociale binding een belangrijke voorwaarde voor zelfredzaamheid. Bridge to Better en Maatwerk bij Terugkeer zijn voorbeelden van initiatieven die zich nadrukkelijk richten op versterken van de kansen op economische zelfstandigheid in het land van herkomst, door de jongeren in contact te brengen met rolmodellen en bemiddelaars, ondernemingsplannen op te stellen en hen aan te zetten tot actief zoeken naar manieren om zichzelf te onderhouden.

Maatschappelijke participatie

Een element dat weinig of niet in de projecten naar voren komt, is de ontwikkeling en vorming van burgerschapscompetenties, van kwaliteiten om in de samenleving met en voor anderen iets te betekenen. Gezien de traumatische geschiedenis en onzekere toekomst van de jonge vluchtelingen lijkt dat een brug te ver, ontbreekt een betekenisvolle context waarin ze invulling kunnen geven aan democratisch leiderschap, initiatief nemen tot of meedoen aan vrijwillige activiteiten voor burgers om hen heen, binnen en buiten het centrum. In elk geval komt deze doelstelling in de organisaties en projecten minder nadrukkelijk in beeld. Eerder werd aangestipt dat er momenteel sprake is van een veranderende, negatieve toonzetting in het publieke debat over nieuwkomers. Daarmee lijkt de urgentie voor jongeren om actief deel te nemen aan het debat en hun stem te laten horen toe te nemen.

4.5 Samenvattend

De afgelopen twee decennia hebben uiteenlopende organisaties initiatieven genomen om (ex)ama's ondersteuning en begeleiding te geven op meerdere levensgebieden. Veel aandacht is uitgegaan naar verbreding van de sociale netwerken en leefwerelden van de jongeren via maatjesprojecten, ontmoetingsactiviteiten, culturele evenementen. Er is sprake van een grote diversiteit in projecten, diversiteit in opzet, doelstellingen en duurzaamheid. Doorgaans worden de projecten op vrijwillige basis uitgevoerd, wat waarschijnlijk mede de reden is dat er weinig bekend is over deelname-cijfers, tevredenheid van deelnemers (ama's en maatjes), beoogde en behaalde resultaten. Hoe ervaren maatje en jonge vluchteling de match op korte en langere termijn? Welk effect heeft de vaak frequente verhuizing van ama's op dergelijke contacten? Verder zijn er geen project-overstijgende inzichten waarmee duidelijk kan worden of en hoe verschillende typen projecten bijdragen aan participatie in en binding aan de Nederlandse samenleving.

Mede in relatie tot politieke besluitvorming over het toelatings- en integratiebeleid van jonge vluchtelingen in Nederland is de focus van maatjesprojecten steeds meer verschoven van integratie in de Nederlandse samenleving naar terugkeer naar land van herkomst. Dit laatste betekent dat er meer aandacht is gekomen voor economische zelfstandigheid, voor beroeps- en toekomstoriëntatie en sociale netwerken in de landen van herkomst. Een invalshoek die minder nadrukkelijk in de projecten naar voren komt betreft de ontwikkeling en oefening van burgerschap, van competenties en kwaliteiten om zowel in Nederland als in landen van herkomst en wereldwijd om te gaan met issues als vrijheid en democratie, met ontvangen en geven, met leefbaarheid en veiligheid.

5. Ama's over steun van leeftijdgenoten, maatjes en mentoren

In dit hoofdstuk gaan we op basis van individuele interviews en een groepsgesprek met (voormalig) alleenstaande jonge asielzoekers in op hun ervaringen met sociale contacten, met maatjes en matchingprojecten. Dragen sociale netwerken en deelname aan projecten bij aan praktische en sociale steun, versterken ze hun deelname aan maatschappelijke verbanden, stimuleren ze de ontwikkeling van competenties die ze voor deelname aan de arbeidsmarkt en functioneren als kritisch burger nodig hebben? We starten met een korte schets van de achtergronden van de jongeren, hun entree in Nederland, deelname aan sociale activiteiten, participatie in onderwijs en werk. Vervolgens gaan we in op hun ervaring met maatjesprojecten en stellen we in navolgende paragrafen de vraag of deze leiden tot contacten met Nederlanders, tot binding met de Nederlandse samenleving en of ze werken als brug naar maatschappelijke participatie.

5.1 Achtergronden jongeren

Gesproken is met tien jongeren via een individueel interview of groepsgesprek. De interviews zijn gehouden op verschillende ontmoetingsplekken en duurden gemiddeld 1,5 uur. Zoals in de inleiding aangegeven kostte het moeite in contact te komen met de jongeren en hen bereid te vinden tot een interview. Maar eenmaal in gesprek bleken ze graag te vertellen hoe het hen na aankomst in Nederland is vergaan, hoe het nu met ze gaat, welke verwachtingen van en plannen ze voor hun toekomst hebben. Het gaat om een beperkte groep jongeren, niet representatief voor ama's die in Nederland zijn en worden opgevangen. Wel kunnen ze goed verwoorden hoe hun verblijf tot nu toe verlopen is, welke mensen voor hen van betekenis zijn of zijn geweest, wat maatjesprojecten bijdragen of kunnen bijdragen aan sociaal en maatschappelijk inburgeren in Nederland, welke verbeterwensen ze zelf daaromtrent hebben.

Gezien de omvang van de groep geïnterviewde jongeren geven de ervaringen vooral een verkennend beeld van de betekenis van maatjesprojecten in het leven van de jongeren, zijn ze niet illustratief voor dé jonge vluchteling of hét maatjesproject. Wel laten ze zien dat er 'maatwerk' nodig is in de begeleiding van deze jongeren, waaronder in de inrichting en keuze van maatjesprojecten.

In het tweede hoofdstuk is al aangegeven wie de jongeren zijn waarmee gesproken is. Ze zijn afkomstig uit Somalië (5), Angola (3), Mongolië (1), Afghanistan (1). Drie van hen zijn vrouw/meisje, 7 man/jongen. Op het moment van interviewen (februari-juni 2014) varieert hun leeftijd van 14 tot 33 jaar, de gemiddelde leeftijd is 20 jaar. Ze zijn 3 tot 15 jaar geleden naar Nederland gekomen, toen ze 12 tot 16 jaar oud waren. Twee mannen zijn inmiddels vader. Hiermee is er grote diversiteit in leeftijd, verblijfsduur in Nederland en leefsituaties, in ervaringen die ze in de opvangcentra, pleeggezinnen en begeleid wonen hebben opgedaan, in sociale contacten en maatjesprojecten, in onderwijs en beroepsvorming. Daarmee is het mogelijk om zowel door de ogen van een 14-jarige te kijken naar sociale activiteiten en maatjesprojecten als een 19-jarige die op eigen benen staat, geparticipeerd heeft een zo'n project en terugkijkt op wat hij of zij eraan gehad heeft.

Wat de jongeren met elkaar gemeen hebben is dat ze zonder ouders gevlucht zijn uit hun land van herkomst, alleen of met andere familieleden, zoals jongere of oudere broers en zussen, tante of oom, soms met hulp van een smokkelaar. Wat ze ook gemeen hebben is dat ze in de beginperiode en de jaren erna heimwee hebben naar hun familie, dat ze hun ouders missen en moeite hebben te wennen in Nederland. De reden van hun vlucht betreft meestal de jarenlang durende oorlog en het geweld in

hun land. Uitzondering is de jongere die als transgender zijn land moest ontvluchten, omdat zijn familie en omgeving hem niet accepteerde. Hij kwam op 12-jarige leeftijd op straat terecht, werd slachtoffer van fysiek en seksueel geweld en kwam na een procedure van acht maanden als UNHCR¹-vluchteling naar Nederland.

Tijdens de eerste periode van hun verblijf in Nederland – drie tot zes maanden – wonen de jongeren in een Nederlands opvanggezin, bij familie, in een asielzoekerscentrum of kindervoorgroep (kleine begeleidde groep). Daarna worden ze geplaatst in een pleeggezin of woongroep voor minderjarige vluchtelingen, waar ze met meer of minder intensieve begeleiding met leeftijdgenoten zelfstandig verblijven tot hun 18^e jaar. Enkele jongeren wonen bij familie, een oom en tante, broer of zus. Tot hun 18^e staan ze onder toezicht van Nidos, een voogdijinstantie voor minderjarige vluchtelingen, en worden ze begeleid door een voogd. Deze richt zich op het volgen en zo mogelijk bijsturen van de asielprocedure, contact leggen en onderhouden met belangrijke instanties, zorgen voor woon- en leefomgeving en dagbesteding (school, vrije tijd, sport). Vanaf hun 18^e wonen de meeste jongeren zelfstandig op een kamer, zijn bezig met onderwijs en werk, richten zich op hun toekomst.

5.2 Eerste verblijf en contacten in Nederland

Terugblikkend op hun verblijf in Nederland komen diverse verblijfadressen voorbij waar de jongeren tot nu toe gewoond hebben. Genoemd worden een pleeggezin, opvangcentrum, woongroep, familie, op kamers in diverse delen en steden van het land, van Groningen tot aan Maastricht.

Zes jongeren zijn bij aankomst eerst opgevangen in een Nederlands gezin, of later in een pleeggezin geplaatst.

“Toen ik hier kwam ben ik acht maanden opgevangen door een goede Nederlandse familie. Was echt goed, heel leuk. (...) Veel geleerd, hele leuke aardige mensen, gewoon echt aardige mensen, ze waren lief voor me.”

Deze jongen heeft het erg getroffen met het opvanggezin dat hem aandacht en begeleiding geeft, actief de Nederlandse taal oefent. *‘Elke dag tien woorden.’* Anderen uiten zich minder positief.

“Ik woonde bij een Somalische pleegmoeder, geen familie. Ze vertelt alleen slechte dingen over mij, zei geen goeie dingen. Altijd slecht. Ik wil daar niet meer wonen, ging soms bij vrienden slapen zonder dat pleegmoeder het weet. Nu woon ik bij m’n oom.”

Enkele jongeren woonden of wonen bij familie of bekenden van familie.

Het gaat niet altijd goed

Soms gaat het wel, soms minder of niet goed in het opvang- of pleeggezin. Hoewel ze graag via een Nederlands gezin de taal en cultuur willen leren, voelen ze zich er niet altijd thuis. De jongeren die gescheiden van hun broers en zussen geplaatst worden omdat het gezin niet meer dan een of twee jonge vluchtelingen kan opvangen, geven aan hun familie erg te missen. Anderen vinden dat ze extra hun best moesten doen vergeleken met eigen kinderen van de pleegouders, dat hun pleegouders zich

¹ United Nations High Commissioner for Refugees. Dit agentschap van de Verenigde Naties is sinds 1950 gemandateerd om internationaal actie te ondernemen en coördineren om vluchtelingen te beschermen en vluchtelingenproblemen wereldwijd op te lossen.

niet positief over hen uiten, geen complimenten geven. Meerdere jongeren erkennen dat ze zich in het gezin ook wel lastig gedragen hebben, dat ze vrijheid zoeken en niet altijd aan de regels en verwachtingen voldoen. Meisjes komen bijvoorbeeld in conflict omdat ze zich als Nederlandse meisjes willen kleden, wat volgens tante tot geroddel in de gemeenschap leidt. Enkele jongeren blijven 's nachts van huis weg, slapen bij vrienden, begeven zich in het uitgaansleven met Nederlandse leeftijdgenoten, drinken naar eigen zeggen in die periode teveel alcohol, maken schulden.

“Toen ik hier kwam heb ik gewoon aan de vrijheid geroken. Ik moet het gewoon een beetje leren.”

Momenteel hebben ze die problemen opgelost of zijn daarmee bezig. Via Facebook en appen onderhouden ze contact met hun vroegere pleegfamilie, bezoeken hen af en toe.

Allen hebben voor korte of langere tijd in een opvangcentrum gewoond, of wonen er op het moment van het interview. Ze hebben vooral contact met jongeren die uit hetzelfde land afkomstig zijn en dezelfde taal spreken. Dat laatste geeft volgens de jongeren een vertrouwd en beschermd gevoel. Maar terwijl de een zegt het samenwonen met leeftijdgenoten met een vergelijkbare achtergrond als *chill* en beschermd te hebben ervaren, benadrukt de ander het verblijf in het opvangcentrum als opgesloten en afgeschermd van de Nederlandse maatschappij.

“Afschuwelijk, samenwonen met andere asielzoekende kinderen.”

“Als je daar zit dan voel je niet dat je meedoet in de maatschappij. (...) Want je zit daar opgesloten, je spreekt de taal niet. (...) Je weet nog niets over Nederland, dat weet je pas als je eruit gaat, als je naar school gaat en gaat sporten. Dan kom je in contact met Nederlandse burgers.”

Dat betekent niet dat deze jongen het geen leuke tijd vond – ‘gezellig, met mede-ama’s’ – maar hij en z'n mede-ama's stonden enkele maanden tot een jaar buiten de maatschappij. Een andere jongen spreekt – zonder dat hij dat negatief bedoelt – van een 'kamp' waar hij verblijft, waar ze met meerdere jongens een slaapkamer delen, met hun bord in de rij staan om eten te krijgen. Het is flink wennen in Nederland. Koud, zonder familie, met leeftijdgenoten van verschillende achtergronden en vluchtsituaties.

“Ze brachten me naar Ter Apel. Ik zag alleen allochtone mensen met verschillende culturen. Ik zag wel een paar jongeren net als mij.”

“Toen was mijn netwerk eigenlijk alleen Angolezen. En ik had een mentor en groepsleiders van het centrum.”

Hoewel ze hun vluchtelingenstatus gemeen hebben, verschillen de jongeren in interesse, ambitie, toekomstoriëntatie. Het kan moeilijk zijn zich te concentreren op huiswerk en studie wanneer een eigen ruimte om terug te trekken ontbreekt, het is lastig Nederlands te oefenen als iedereen in eigen taal met elkaar spreekt, of in een zelf ontwikkelde, gemeenschappelijke taal.

“Een soort gebroken Engels en veel gebarentaal.”

Groep apart

Op school komen ze Nederlandse jongeren tegen, toch blijven ze als vluchtelingen een groep apart. De taal vormt een barrière, maar ook bezoeken ze andere schoolniveaus, verschillen de activiteiten die ze ondernemen en de leefsituaties erg van elkaar. Na schooltijd hebben ze corvee, sporten in het opvangcentrum – ‘voetballen, skeeleren, basketballen, er was altijd wel wat te doen’ –, zoeken er bezigheden, zoals de fietsenmaker helpen bij het plakken van banden, zoals een jongen graag doet. De kleine vergoeding is niet echt belangrijk, vooral het bezig zijn met een zinvolle activiteit en werken met een aardige man. Ook zijn er contacten met de kerk waarmee ze in aanraking komen via een dominee of ander geestelijk leider die het centrum bezoekt. Maar zodra ze het centrum verlaten, worden ze geconfronteerd met de ‘schrik’ van mensen op straat, in uitgaansleven, in winkels: ‘oh, dat is er weer zo een’. De berichten over ama’s in kranten en op televisie helpen daarbij ook niet, versterken de vooroordelen.

Omdat ze de eerste periode overwegend met andere jonge vluchtelingen omgaan, leren ze via hen het dagelijks leven in het opvangcentrum kennen, zijn zij hun belangrijkste informatiebron over leven in Nederland. Ook bieden ze elkaar steun en gezelschap. De geïnterviewde jongeren zijn zowel kritisch op zo’n eenzijdige omgang met alleen mede-vluchtelingen, leeftijdgenoten die hen weleens verleiden tot ‘verkeerde dingen’ (uitgaan, drinken, blowen, gokken), maar waarderen ook de vriendschap die ze elkaar bieden. Zo vertelt een jongen dat met name oudere jongens uit de opvang die later zijn vrienden zijn geworden, ervoor gezorgd hebben dat hij met goede mensen omging, geen verkeerde dingen deed, de goede weg koos. Meerdere jongeren hebben er hun beste vrienden opgedaan waarmee ze al jarenlang contact hebben.

Heimwee naar familie

Zowel in de beginperiode als in de jaren erna wordt het gescheiden zijn van familie in het land van herkomst, maar ook van broers en zussen die in Nederland in andere gezinnen wonen, zoals drie Somalische jongeren meemaken, als een gemis ervaren. Van twee jongeren woont moeder in Nederland, is de verblijfsvergunning nog niet rond, is er alleen contact tijdens vakanties. Dat wordt als zwaar ervaren; zo dichtbij, maar tegelijk zó ver weg. Andere jongeren wier familie verder weg is, geven ook aan hun ouders te missen in een moeilijk tijd, wijzen op de sturing, het voorbeeld, en de correctie die ze nodig hadden of nog hebben op weg naar volwassenheid en zelfstandigheid. ‘*Slechte dingen leer je heel snel, maar het is moeilijk om af te leren.*’ Meerdere jongeren geven aan veel steun te ervaren van een oudere broer of zus, oom of tante die ook in Nederland verblijft. Warmte en aandacht, praktische steun, op z’n tijd correctie.

5.3 Zelfstandig (leren) wonen

De jongeren worden – mede afhankelijk van hun leeftijd – na de eerste opvang via Nidos in een pleeggezin, kinderwoongroep, jongerenwoongroep of campus geplaatst. In de kinderwoongroep met een vaste mentor die kookt, wast, begeleidt, in jongerengroepen wonen ze vanaf ongeveer vijftien jaar onder meer of minder intensieve begeleiding van mentoren. Over zijn toenmalige mentor in de kinderwoongroep zegt een jonge man:

“Zij was als een moeder voor mij. Ze was heel lief, kookte voor ons. Ze had meerdere jongens onder zich. (...) Ze legde van alles uit, soort moeder eigenlijk. Maatschappelijk werker klinkt afstandelijk, het was meer dan dat. Ik ging met haar wandelen, kocht een strippenkaart en dan legde ze uit hoe dat

werkt. Dan kreeg ik een abonnement om naar school te gaan, legde ze uit hoe ik het moest verlengen, kleding kopen, beddengoed, al die dingen heeft ze voor mij gedaan.”

De overgang van de ene naar de andere situatie wordt soms als onverwacht en onwennig ervaren. Een jonge man vertelt dat hij als 6-jarig kind in Angola alleen naar school ging, op z'n 10^e lange afstanden aflegde om boodschappen te doen en al zelf kon koken, maar dat in Nederland alles voor kinderen wordt gedaan. Ook in het opvangcentrum leren ze als jonge bewoners niet echt voor zichzelf te zorgen. Er wordt voor ze gekookt, zelfstandig reizen doen ze niet. Vooral zo'n vijftien jaar geleden werden jonge asielzoekers verzorgd, werd er voor ze gekookt en gewassen, hadden ze alleen schoonmaakcorvee, aldus enkele voormalig asielzoekers. Maar op het moment dat ze begeleid of zelfstandig gaan wonen, moeten ze dat allemaal zelf.

Opeens op eigen benen

Een jongen vertelt hoe hij op een dag vanuit de opvang als 16-jarige jongen met een leeftijdgenoot op reis gestuurd wordt naar een nieuwe woonplek, een woonhuis waar hij met andere jongens gaat samenwonen, zo wordt hen duidelijk wanneer ze het huis instappen. Ze krijgen een ov-dagkaart, vijftig euro en een brief mee waarin staat hoe ze van Ede-Wageningen naar Almere, hun nieuwe woonplaats, kunnen reizen. 'Spoor 5', staat er in de brief, maar ze hebben geen idee dat er vanaf dat spoor ook treinen in andere richtingen dan Almere vertrekken. Ze komen in Groningen terecht, reizen met de dagkaart weer terug, komen uiteindelijk in hun nieuwe woonplaats aan. Waar ze op zoek gaan naar een winkel om eten te kopen, want dat moeten ze nu zelf doen.

“Ik vraag: waar is die winkel? Zeggen ze: je moet links, rechts, links, links. Ik denk: wat is rechts links?! Ik begrijp niet wat dat is. Ze zeggen: we brengen je morgen wel. Maar 's avonds hebben wij honger, wij kunnen niets bestellen, wij weten niet hoe dat gaat. (...) Er was geen begeleider, omdat we (vanwege de verkeerde trein) laat waren aangekomen.”

De volgende dag meldt zich een vrouw die zegt: 'ik ben jullie begeleider'. Ze moeten een handtekening onder brieven zetten, weten niet waarom, maar ze doen het toch maar: *“Als ik vragen stel dan gaat ze veeeeeeel praten!”* Hun begeleider brengt hen naar Albert Heijn om boodschappen te doen zodat ze kunnen eten. Daarna moeten ze zichzelf redden, naar school gaan, zoals ze later per brief te horen krijgen..

Na een jaar verblijf in Almere wordt hem gemeld dat hij alleen op kamers moet gaan wonen. Hij is 18, zijn papieren zijn in orde. Hijzelf wil dat liever niet, zonder familie en andere jongeren: *“Ik wil niet in een huis waar ik alleen ben. (...) Als ik alleen thuis ben, alleen de televisie en ik, dat gaat echt niet goed komen.”* Maar hij heeft geen keus, moet de trein nemen naar Rotterdam waar hij naar een woning wordt gebracht. Daar moet hij zichzelf zien te redden, met een wekelijks bezoek van een begeleider die kijkt of het goed gaat.

De inmiddels 18-jarige jongen vertelt over de overgang van de ene naar de andere woon- en leefsituatie als veranderingen die hem overkomen, die hij niet begrijpt, waarin hij zich alleen voelt. Er wordt over zijn hoofd heen geregeld en gepraat, vragen stellen leidt tot héle lange verhalen die hij niet kan volgen, dus berust hij maar. Hij zal blij zijn wanneer zijn moeder en broertje eindelijk ook naar Nederland mogen komen.

Gezamenlijk in een huis wonen met andere jongens leidt volgens een jongen tot rommel en problemen omdat ieder een andere culturele achtergrond en opvoeding heeft. Nidos probeert daarin wel te bemiddelen door het regelen van gesprekken, maar dat heeft volgens hem geen effect. Ook als ze 18

jaar zijn en niet meer onder voogdij vallen, moeten ze nog leren op eigen benen te staan, of ze nu samen of alleen wonen. Dat wordt moeilijk gevonden.

“Ik ging naar Utrecht, dan sta je alleen in een grote stad. (...) Dan voel je je wel echt alleen hoor.”

Een andere jongen:

“Toen ik op kamers ging wonen (...), dan duurt het toch wel even voordat je weet hoe bepaalde dingen werken. Over abonnementen afsluiten bijvoorbeeld. Dat je zelf de provider moet bellen om een afspraak te maken om je abonnement af te zeggen, dat gaat niet vanzelf. Dat is een van de vele voorbeelden.”

Hoe rond te komen met weinig geld, jezelf te motiveren tot schoolbezoek, solliciteren, huishouden te bestieren, sociale contacten onderhouden, een toekomstbeeld te ontwikkelen? Daarbij missen ze de vrienden die ze in de opvang hebben gemaakt, een praatje maken voordat ze gaan slapen. Meerdere jongeren hebben last van depressie, psychiatrische klachten, verslavingsproblemen.

5.4 Verbreding netwerk met Nederlanders

Verblijf in opvangcentra en begeleid wonen betekent dat er overwegend met andere vluchtelingen in wordt omgegaan. Ze leren er jongeren van diverse etnische achtergronden kennen; ‘Brazilië, Marokko, Antillianen, Surinamers, Angolezen, Somaliërs, van alles’. Deelname aan onderwijs – om te beginnen de internationale schakelklas – leidt er niet vanzelfsprekend toe dat ze naast Nederlandse docenten ook Nederlandse jongeren leren kennen. Wel leren ze de taal, wat volgens de jongeren de belangrijkste voorwaarde is om contact te kunnen leggen met Nederlanders. Vooral via regulier onderwijs (vmbo, mbo) leren ze Nederlanders kennen, maken ze kennis met de taal en cultuur.

“Toen begon mijn eerste contact met Nederlanders, toen begon ik de cultuur te leren kennen. (...) Leren opkomen voor jezelf. Daar zijn Nederlanders heel goed in. En precies zijn, ik bedoel op tijd komen.”

“Toen ik op de volleybalvereniging zat, leerde ik de eerste Nederlandse jongens van mijn leeftijd kennen.”

Omdat hij op hoog niveau speelde, trainde hij twee, drie dagen per week, speelden ze elk weekend een wedstrijd. Zo leerde hij Nederlandse jongens kennen, leerde de taal beter spreken, werd hij uitgenodigd voor verjaardagen.

Een ander meent dat je pas contact maakt met Nederlanders wanneer je het centrum en begeleid wonen verlaat en op kamers gaat wonen. Hijzelf is daarbij geholpen door zijn mentrix die hem begeleidt met financiële zaken en invulling van dagbesteding.

“Die (mentrix) heeft mij eigenlijk alles een beetje laten zien hoe het werkt, een bankrekening openen, inschrijven bij de gemeente, school, dat soort dingen.”

Ook heeft hij via voetbal Nederlanders leren kennen die hem vriendelijk hebben ontvangen. Van groot belang daarin was en is zijn sporttrainer die ook op jonge leeftijd naar Nederland kwam en de taal niet

sprak. Een andere jongen heeft via discobezoek het meisje ontmoet waarmee hij verkering heeft gekregen en die hem in contact heeft gebracht met haar ouders die hem gastvrij ontvangen en ondersteunen. Enkele andere jongeren ontmoeten Nederlanders via kerkbezoek.

Uitsluiting

Ondanks deze positieve ervaringen en voorbeelden, overheerst de beleving dat je een 'soort apart' blijft. Enkele jongeren kiezen en zoeken bewust contact met Nederlandse leeftijdgenoten, maar ontmoeten van Nederlanders is niet vanzelfsprekend. Zijzelf vallen op, zien er 'anders' uit, zijn van het 'asielzoekerscentrum'. En als het al niet aan hun uiterlijk te zien is, dan herinnert hun fiets met een speciale sticker anderen er wel aan dat zij en de fiets uit het opvangcentrum komen, zo geeft een jongen aan. Die fiets heeft hij moeten verdedigen tegenover Marokkaanse jongens die 'm uit zijn handen wilden trekken. De politie kwam erbij, vroeg naar zijn identiteitsbewijs, wat hij niet had. Onder begeleiding van de politie moest hij zich vervolgens legitimeren in het opvangcentrum, waar hij op z'n donder kreeg dat ie 'in de problemen' gekomen was. Een andere jongen bevestigt dat gevoel van 'anders zijn'.

“Wat ik zelf altijd vervelend vond was dat mensen, op moment dat ze wisten van ‘oh dat is een asielzoeker’, ze anders naar je kijken. Dat vond ik heel vervelend. Want waarom? Het gaat om wie ik ben. Ik ben hier, ik ben wie ik ben. Waar ik woon, wat de reden is dat ik hier ben, moet niet... Maar goed, ja dat vond ik altijd lastig. Op een gegeven moment had ik ruzie gehad omdat diegene dacht dat ik dom ben. Dat mensen dingen voor je gaan doen, dat ik echt dacht van: waarom kan ik dat niet zelf? Laat mij gewoon. Ik ontdek het wel. Als het fout gaat zien we het van zelf wel.”

Benaderd worden als een 'soort apart', buitengesloten worden in uitgaansleven, te maken krijgen met racisme. Meerdere jongeren melden negatieve ervaringen die ze opdoen zodra ze buiten het opvangcentrum met Nederlanders te maken krijgen. Altijd zijn het dezelfde vragen die hen als asielzoekers gesteld worden op het werk, bij de bushalte, op straat: 'Waar kom je vandaan? Waarom kwam je hier? Hoe kwam je hier? Wat doe jij hier? En wanneer ga je weer terug?' Een jongen deelt deze ervaringen met zijn Nederlandse mentrix, die aangeeft dat niet te herkennen en te zien. Maar nu zichzelf jaren later met een Nigeriaanse man getrouwd is, maakt ze het zelf mee. Hij woont al twintig jaar in Nederland, spreekt de taal vloeiend, maar wordt op zijn werk weggepest, vindt zijn auto bekrast terug.

Een potje voetballen op straat of een sportveld met andere Nederlandse jongeren doen de meeste jonge vluchtelingen wel, zelfs vier keer per week sporttraining bij een Nederlandse voetbalclub zoals een 14-jarige jongen met trots meldt. Hij heeft talent, hoopt dat hij kansen krijgt om profvoetballer te worden. Maar dat betekent niet dat de jongeren als vanzelf Nederlandse vrienden en vriendinnen krijgen. Soms worden ze door klasgenoten uitgenodigd voor een feestje of verjaardag, of worden ze 'Playstation-vrienden', dan ontstaat er een kleine vriendschap, niet echt grote vriendschappen'. Die vriendschappen gaan niet vanzelf, zoals ook regelmatig deelnemen aan sociale activiteiten nog niet zo makkelijk is. Zij hebben niet – zoals Nederlandse jongeren – een thuis waar ze leeftijdgenoten kunnen ontvangen, activiteiten mee ondernemen, of zomaar wat hangen.

Terwijl een jongen de ervaring heeft als Afrikaan geweigerd te worden in cafés en disco's, lukt het enkele andere jongens wel in het uitgaanscircuit terecht te komen. Maar volgens hen heeft dat niet echt bijgedragen aan het opdoen van betekenisvolle sociale contacten. Drinken, feesten, blowen, wat meerdere jongens gedaan hebben: het kost veel geld, is voor een tijdje leuk, maar het kan je ook voor korte of langere tijd op een pad brengen dat lastig weer te verlaten is. De jongen die geweigerd is bij

disco's , organiseert zelf feestjes voor zijn gemeenschap, heeft zich aangesloten bij Angolese verenigingen. En van daaruit is hij actief geworden in de steun aan landgenoten die informatie, advies of hulp nodig hebben.

Betekenisvol contact met Nederlanders?

Betekenisvolle contacten leggen met Nederlanders en daarmee uitbreiden van het sociale netwerk, toegang verkrijgen tot verbanden die hen verder kunnen helpen met kennis maken, deelnemen en integreren in de Nederlandse samenleving is een lange weg. Die weg start bij het spreken en verstaan van de taal, regelmatig optrekken met Nederlanders om hun manieren van doen en uitdrukken te leren begrijpen. *“Communication is the key”*, aldus een jongere. Dat lukt de ene jongere beter dan de ander. Daarbij verhuizen de jongeren regelmatig zodat ze steeds opnieuw contact moeten leggen met Nederlanders, waaronder met Nederlandse leeftijdgenoten, vrienden en vriendinnen. Een 14-jarige jongen vertelt dat hij via sport een Nederlandse jongen en zijn ouders leerde kennen waar hij als kind ontvangen werd. Gedwongen verhuizing naar een andere woonplaats betekent dat het contact nu alleen in de vakanties en via WhatsApp kan plaatsvinden. Het vraagt actieve inzet, motivatie en sociale vaardigheden van de kant van de jongeren om contact te leggen en te houden met Nederlanders.

“Ik heb veel goeie mensen in Nederland, mijn sociale leven is groot, ik heb veel contact met Nederlanders, heb veel Nederlandse vrienden, maar ik heb het zelf gedaan.(...) Ik heb veel vrienden, genoeg, veel kennissen. Maar échte vrienden zijn er twee of drie, die ik vertrouw.”

Behalve praktische belemmeringen tot sociale participatie, is er ook een emotionele en sociale drempel om met Nederlanders om te gaan. Naast taalgebruik en opvoeding, is er ook zichtbaar verschil in uiterlijk. Zo vertelt een jonge man over zijn studietijd waarin hij in een regulier studentenhuus ging wonen en volgens eigen zeggen als ‘enige zwarte jongen’ tussen blanke medestudenten kwam wonen. Hoewel zijn Angolese vrienden zeiden *‘Ga je met blanken wonen?!’* vond hij dat hij anderen niet kon afrekenen op hun blanke huidskleur. Hij heeft er een goede tijd gehad, vindt dat hij met zijn protestante opvoeding prima in de calvinistische cultuur past. En heeft leren zien dat de directe manier waarop Nederlanders je benaderen en vragen stellen – *‘Waar kom je vandaan?’* – voortkomt uit nieuwsgierigheid, al is de toon daarin van belang. *‘Wij zijn als Angolezen niet gewend om zulke directe vragen te horen, dat doe je niet, zeker niet in een eerste contact’*. Er wordt niet eerst gegroet, kennis gemaakt, maar er worden directe vragen afgevuurd.

Meerdere jongeren geven aan dat Nederlanders de neiging hebben om veel en directe vragen stellen naar hun achtergrond, hun vader en moeder. Andere jonge vluchtelingen doen dat niet, die hebben hetzelfde meegemaakt: *‘Die snappen het wel’*. En een ander: *“Hollanders zijn heel snel geneigd om persoonlijke vragen te stellen.”* Een andere jongen vat de mengeling van redenen samen waarom hij overwegend met (voormalig) vluchtelingen opgetrokken is sinds zijn komst naar Nederland: als kind vond hij het gezellig met al die andere kinderen in het opvangcentrum. Later realiseerde hij zich als ‘anders’ gezien te worden doordat hij uit het centrum kwam en de taal niet vloeiend sprak, en vond hij het moeilijk wanneer Nederlanders rechtstreeks naar zijn achtergrond en leefsituatie vroegen. Als vluchtelingen begrijp je elkaar, sluit je vriendschap met mensen die ook *‘de nodige bagage’* en ervaring heeft. En je laat elkaar met rust omdat ieder zo z'n zorgen en problemen heeft.

5.5 Behoeftte aan een maatje?

Zijn de jongeren bekend met een 'maatje', hebben ze er ervaring mee, misschien behoefte aan? Desgevraagd blijkt dat de jongeren niet zo goed weten wat er met een 'maatje' of 'maatjesproject' bedoeld wordt. Wat is een mentor, een maatje, een coach, een begeleider? Zo vertelt een meisje dat ze een maatje heeft, een lerares van school die remedial teaching – extra lessen Nederlands – geeft, met wie ze over 'van alles' kan praten.

“Ik kan goed met haar omgaan, ik kan altijd met haar praten, gezellig. Ze is eigenlijk ook mijn maatje. (...) Ze weet alles van mijn situatie, ze is eigenlijk de enige van school hier waarmee ik overal over praat. We gaan gewoon samen iets leuks doen.”

Deelname aan diverse activiteiten wordt niet gekoppeld aan contact met een 'maatje'. Dat wil zeggen: ze voetballen samen, komen via de kerk en via via met Nederlandse leeftijdgenoten in contact, maar zijn dat 'maatjes'? Vriendschap zoeken ze niet, die moet je vooral zelf vinden, hebben ze in eerste instantie vooral met mede-ama's, en na verloop van tijd, wanneer ze langer in Nederland verblijven, ook met Nederlanders.

“Maar zelfs al heb je veel vrienden, dan nog kan je je alleen voelen.”

Een jongen geeft aan geen maatje te willen, omdat hij zelf zijn vrienden wel vindt, dat je daarvoor zelf actie moet ondernemen, bijvoorbeeld door op volleybal te gaan. Anders kom je niemand tegen. Soms kan het helpen als een mentor of bekende helpt om contact te leggen met een club of kerk. Maar vooral wordt betwijfeld o 'maatjes for fun' bijdragen aan het huidige en toekomstige leven.

“e hebt maatjesprojecten en dan wordt een jongere gekoppeld aan een andere jongere van dezelfde leeftijd en dan is het alleen de bedoeling dat ze samen leuke dingen doen. Dus samen naar de bioscoop, afspreken. (...) Maar helpt dat, maakt dat zijn toekomst beter? Mijn punt, het gaat in het leven niet alleen om fun. Dat weten we allemaal.”

Een ander, oudere ex-ama zegt:

“Kijk, ik kan wel vriend zijn van zo'n jongere, leuke en verliesmomenten delen, maar je moet ook iets geven waarmee hij z'n bestaan kan opbouwen. Dat is het mooiste. (...) Alleen maar kletsen en ijsjes halen in de stad, dat is leuk, maar...”

Enkele oudere ex-ama's menen dat het beter is projecten en activiteiten op te zetten waarin de jongeren wat leren en ze hun dagen zinvol invullen. Met de handen bezig zijn – een fiets repareren of iets dergelijks – en een vak leren levert meer tevredenheid op dan de hele dag niets doen. Of een ict-project waarbij ze software ontwikkelen die elders in de wereld ook bruikbaar is. Zo'n project is niet locatie-gebonden. Door iets te leren en zich te ontwikkelen werken ze aan hun toekomstperspectief, dát is belangrijk. Bovendien moeten de jongeren af en toe een duw in de goede richting krijgen, gecorrigeerd worden zonder veroordeeld te worden. Daarom zijn deze ex-ama's een stichting of project voor jonge asielzoekers begonnen waarbij de jongeren gekoppeld worden aan een oudere vluchteling die tijd heeft en uit eigen ervaring kan zeggen: ik begrijp je, want ik heb hetzelfde meegemaakt. Jongeren hebben morele steun nodig tijdens de vaak lange asielprocedure, een houvast, een vangrail die hen in de juiste richting stuurt. Ook hebben ze informatie nodig over hoe de Nederlandse samenleving

in elkaar zit, de regels en voorzieningen, het Nederlandse schoolsysteem, zodat ze wat minder afhankelijk zijn van de adviezen die een individuele mentor of begeleider geeft. Gemeend wordt dat ze nogal eens via een omweg onderwijs volgen, dat er de neiging is hen qua niveau - vanwege taalproblemen – laag in te schatten. Van groot belang is dat er een diploma wordt gehaald, een opleiding wordt afgesloten, zodat hun kansen op werk vergroot worden.

5.6 Behoeftte aan volwassen coach

In verschillende fasen van hun opvang en verblijf in Nederland zijn meerdere professionals betrokken (geweest) bij de begeleiding van de jonge asielzoekers. Niet altijd is het de jongeren duidelijk wat ervan te mogen en kunnen verwachten, wat hun doel en opdracht is. Iemand die vooral meehelpt bij de procedure, bij het regelen van praktische zaken (afpraak maken bij de huisarts of tandarts), in gang zetten van verhuizing van de ene woonplek naar de andere, begeleiden zelfstandig wonen? Van welke instanties zijn ze en welke bevoegdheden hebben ze? Soms zijn er zoveel betrokken, dat de jongeren niet precies weten met wie ze te maken hebben.

“Ik heb heel veel mensen, de mentor, de ambulante hulp, de voogd, andere ... Zeven of zo.”

Jongeren die wat ouder zijn en goed Nederlands spreken en verstaan, weten wel aan te geven dat de voogd de taak heeft om toe te zien op wat ze doen en laten, op de veiligheid van hun woonomgeving, op de asielprocedure. Ze hebben regelmatig contact met hem of haar, een oppervlakkige of vertrouwelijke band. Maar vooral een mentor in het centrum, maatschappelijk werker van VluchtelingenWerk, docent of begeleider op school die persoonlijke aandacht combineert met een luisterend oor en praktische hulp, is van belang. Afhankelijk van de persoonlijke klik, de hulp die gegeven wordt, en – vooral – de interesse die getoond wordt voor de jongere in kwestie, wordt de aanwezigheid en betrokkenheid van de professionele begeleiding gewaardeerd.

“Met haar had ik die klik niet. Ik zag haar eens in de zoveel tijd, ze was mijn voogd, ze moest bepaalde papieren, schoolrapporten, dingen ondertekenen.”

Met zijn mentor in de kinderwoongroep had hij die klik wél, net als andere jongeren aangeven van een mentor, maatschappelijk werker, docent van school aandacht en begeleiding gekregen te hebben.

“Kleine dingetjes, kleine gesprekjes, op het juiste moment een duw geven in de juiste richting.”

“Toen ik naar Utrecht was verhuisd wilden ze (docenten van school) weten hoe het met me ging.”

Belangrijker dan een maatje van dezelfde leeftijd is een volwassen vrijwilliger, professionele coach of mentor die tijd en aandacht heeft voor de jonge ama. Praktisch alle jongeren geven dit aan: iemand die meegaat naar gesprekken bij instanties, er bekend mee is, en meedenkt. Iemand die corrigeert, steun en vertrouwen geeft, op wie ze als jongeren kunnen terugvallen, die een soort ouderrol vervult. Een jongen vertelt over mentoren van de kinderwoongroep die de was kwamen doen, eten maken, kleding wassen en strijken.

“Zij kwamen geen ondersteuning bieden als moederfiguur. Zij kwamen echt als professional. (...) Ik zou iemand zetten die qua emotie, die leeft mee met dat kind. Misschien zou dat kunnen helpen. Zoek iemand die de moederrol een beetje kan vervullen.”

Positieve voorbeelden die genoemd worden en waarvan enkele in voorgaande paragrafen al voorbij zijn gekomen: een bekende uit het land van herkomst, een pleegmoeder, een werkgever, een sportcoach, een vrijwillige mentor van de kerk, contactpersoon van VluchtelingenWerk Nederland, voogd van Nidos, mentor of docent van school. Hoe verschillend qua positie en achtergrond ze ook zijn, ze staan 'aan de kant' van de jongere, zetten zich in voor zijn of haar belang, er is een vertrouwensbasis ontstaan. Het is iemand die ouder is, met levenservaring en overwicht, tegen wie aangeleund kan worden, maar die ook kan corrigeren en stimuleren zonder te veroordelen.

"Ik ben nog jong, ik moet nog veel leren, ik ben mezelf aan het leren kennen. (...) De manager voelt als mijn zus, als mijn moeder."

Deze informele mentoren helpen met praktische zaken – geld, afsluiten verzekeringen, invullen van formulieren: 'die bureaucratische kant van Nederland moet je ook kennen' – maar bieden ook méér dan het zakelijke contact. Meerdere (voormalig) ama's geven aan dat – als het om een vrouwelijke mentor gaat – ze 'als een moeder' of 'als een zus' voelt.

Ze kunnen over van alles en nog wat met haar praten. Juist omdat ze hun ouders missen, niet bij iemand terecht kunnen met hun problemen, is het fijn als zo'n persoon er is. Niet dat ze voortdurend hun gevoelens willen uiten, maar wel fijn als een ouder persoon zich over je ontfermt. Vaak zijn ze zo iemand 'bij toeval' tegen gekomen, omdat er een klik ontstond.

Mentor 'als een moeder, een zus'

Drie voormalig ama's vertellen over de band die ze nog steeds met hun begeleider of mentor hebben:

1: *"Het is iemand die mijn puberteit heeft meegemaakt, van dichtbij gevolgd. Dus we hebben de nodige ruzies en discussies gehad. Ze zag me niet als een zielige asielzoeker, geen veroordelende ogen, gewoon relaxed. Ik was natuurlijk veel jonger dan haar, we hadden ook gesprekken die elke broer en zus met elkaar hebben. (...). Tot op de dag van vandaag, als ik echt in de knoop zit, bel ik haar."*

2: *"Nou ja, ik heb geluk gehad dat ik een leuke vrouw als mentrix had of als begeleidster, die was, ik heb nog steeds contact met haar, zij was heel erg leuk, ja zij was echt een moeder ook. Was niet alleen maar wat K. zegt van: je geld en verder. Maar wij hadden ook echt een emotionele band met elkaar."*

3: *"Als je iemand hebt die echt veel om jou geeft en die alles op alles zet om jou te helpen, die in jou gelooft. Ook al gaan dingen fout, ook al gaan dingen anders maar die toch denkt: nu gaat het niet goed maar het komt wel goed. Dat is heel fijn. Dat is echt heel fijn. Dat is wat veel van ons niet hebben gehad."*

Een ander ervaart veel steun van de ouders van zijn Nederlandse vriendin, met name haar moeder.

"Via haar heb ik veel geleerd. Leren schrijven, plannen, je doelen concreet maken; wat wil je? Dat soort vragen. Dat zijn best lastige vragen als je nog niet weet wat je wil. Maar gelukkig heb ik dit soort mensen leren kennen."

Volwassen steun en aanmoediging, aandacht, warmte en vertrouwen is wat de jongeren aangeven te missen of gemist te hebben. Hun ouders zijn niet in de buurt, andere volwassenen hebben op cruciale momenten 'als ouder' gevoeld.

“Zeg maar die ouderlijke ondersteuning, dat is, volgens mij het allerbelangrijkste in de puberteit van een jongen en die had ik gewoon nodig. Ik denk niet dat ik dat alleen ben, maar dat hebben alle jongens nodig. Die hebben ondersteuning nodig van een ouder. Dat miste ik gewoon in die tijd. Soms denk je: wat doe ik in deze situatie? Het maakt niet uit hoe mooi het land is, hoe rijk je kan worden. In die tijd heb je gewoon je ouders nodig. Dat geeft een jongen gewoon veel frustraties. Je kan de directie kwijt raken.”

Heb je iemand gehad waar je die ouderlijke ondersteuning heb kunnen vinden?

“Nee.. nee, eigenlijk niet.”

Een ander geeft aan de steun van een betrokken volwassene, een soort mentor nog steeds te missen. Het kost zoveel tijd en energie om alles zelf uit te moeten zoeken.

“Je hebt iemand nodig die jou begeleidt, hoe het leven hier in elkaar zit. Ik heb er veel behoefte aan gehad. Nu ook met kleine dingetjes, ook al red ik het prima. Maar toch, het kost mij veel meer energie dan iemand anders. Nou ja goed, de meeste Nederlanders wonen in een gezin en dan wordt dat je langzaam geleerd. Het kost mij veel meer energie dan anderen. Want ik moest álles zelf uitvogelen, het bestaan van bepaalde stichtingen. Er zijn sommige dingen waar ik nu achter kom waarvan ik denk: oh ik had het zó kunnen doen, waarom heb ik het mezelf dan zo moeilijk gemaakt? Maar ja er is niemand die mij dat vertelt, er is niemand die je de weg wijst van zo hoort het en ik zou het zo doen.”

Dus een mentor was wel fijn geweest?

“Oh ja zeker.”

5.7 Sociale netwerken: brug naar maatschappelijke participatie?

Hiervoor is beschreven hoe de jonge alleenstaande asielzoekers zijn opgevangen in Nederland, welke formele en informele netwerken geholpen hebben hun weg te vinden en te binden aan de Nederlandse samenleving. In eerste instantie zij het vooral mede-ama's die ze in het opvangcentrum en ook later in de schakelklassen van het onderwijs leren kennen, lotgenoten waarmee vergelijkbare achtergrond, leefsituatie en onzekere toekomst gedeeld wordt. Ze bieden elkaar vriendschap en herkenning, maar geen brug naar sociale en maatschappelijke participatie. Deelname aan sport, kerk, sociale activiteiten, vervolgonderwijs en werk, dit alles draagt bij aan verbreding van het netwerk en maatschappelijke participatie, al ervaren ze zichzelf als een 'soort apart' vanwege hun leefsituatie en bejegening door Nederlanders. Het vraagt beheersing van de Nederlandse taal, en daarnaast geduld en doorzettingsvermogen om erbij te horen, om de Nederlandse cultuur met al z'n instanties, regels en voorschriften te leren kennen. Maatjesprojecten worden door jongeren veelal geassocieerd met het leggen van vriendschappelijke contacten en bieden volgens de geïnterviewde jongeren onvoldoende steun tijdens de lange en onzekere asielpcedure. Informele en vriendschappelijke contacten hebben ze met elkaar, een circuit dat geleidelijk aan verbreed wordt wanneer ze maatschappelijk actief worden. Dat laatste betreft vooral vrijwilligerswerk en tijdelijke banen. Wat ze écht nodig hebben is volgens henzelf: onderwijs, educatie, werk en een toekomstperspectief. In het verwerven van dat perspectief – een verblijfsstatus of terugkeer – zijn vooral ervaren, volwassen begeleiders met levenservaring van belang. Begeleiders met kennis van zaken, maar die ook betrokkenheid en medeleven kunnen laten blijken, correctie en aanmoediging geven.

Een terugkerend punt dat de jongeren onderstrepen is het belang dat ze hechten aan het beheersen van de Nederlandse taal, om te communiceren met instanties en mensen om hen heen, om te kunnen presteren in het onderwijs, om sociaal te participeren.

“Anderhalf jaar lang, drie uur per dag, alleen maar zinsontleding en dat soort dingen. Soms werd ik er echt gek van. Tijdens de opleiding heb ik echt leren schrijven, netjes schrijven. Het kan nog beter, maar ik heb veel geleerd.”

Alle jongeren zouden eerder, intensiever en beter de Nederlandse taal willen leren. Dan kan je daarna betere opleidingen volgen, en hoef je niet onder je ambitie en niveau te presteren. Een jongen die vier keer per week een voetbaltraining volgt bij een Nederlandse club, vertelt dat ie op de club met andere jongeren huiswerk maakt.

“Dan hebben zij een écht boek bij zich, ik heb alleen een blaadje. Dan denken ze: wat voor school is dat?”

Ook degenen die ouder dan achttien jaar zijn hebben onderwijs nodig om zich te ontwikkelen, deelname aan projecten waar ze leer- en werkervaring opdoen, hun talenten in koken, techniek, fotografie ontplooiën, leren solliciteren. Ze moeten niet – in een cruciale levensfase – in de ‘wachtstand’ terecht komen, een vacuüm waarin ze zich niet meer ontwikkelen, elkaar naar beneden trekken. Er is iemand nodig die een push geeft om ze in beweging te krijgen. Zo iemand heeft geduld nodig. Graag ook iemand die hetzelfde heeft meegemaakt, die kan laten zien hoe hij of zij de weg heeft gevonden, kan jongeren inspireren. Enkele oudere vluchtelingen, ex-ama's, hebben een betaalde baan, zijn actief in vrijwilligerswerk in de gezondheidszorg (geriatrie), begeleiden recreatieve en educatieve activiteiten voor jonge asielzoekers, zorgen voor hun eigen kinderen. Een van hen geeft voorlichting over ‘asielzoekers’ aan Nederlanders.

“Om te laten zien dat asielzoekers geen rare mensen zijn, geen vreemde idioten of zo, de dorpsgeken. We zijn normale mensen die op zoek zijn naar normale kansen. Normale kansen om een normaal bestaan op te bouwen zeg maar.”

Het belangrijkste is dat ama's en vluchtelingen de kans krijgen om een betekenisvol bestaan op te bouwen, een toekomstperspectief waarin ze onderwijs kunnen volgen en betaald werk doen om voor zichzelf te zorgen. Het zou zó mooi zijn als er instanties en bedrijven zijn die projecten van zulke initiatieven kunnen promoten en financieel ondersteunen.

5.8 Samenvattend

In dit hoofdstuk zijn de ervaringen en perspectieven van jonge en oudere ama's naar voren gebracht met hun sociale en maatschappelijke participatie in Nederland. Aan de orde is gekomen hun gemis en verdriet om de afwezigheid van familie, vooral van hun ouders. Ze verkeren in een leeftijdsfase waarin ze naar eigen zeggen zowel geborgenheid als correctie nodig hebben. Die krijgen ze – buiten de vriendschap van mede-ama's – in de eerste periode van hun verblijf nauwelijks, aldus de geïnterviewde jongeren. Met name de oudere vluchtelingen die kunnen terugblikken op een leerperiode van vallen en opstaan, geven aan dat het van belang is om steun, perspectief en correctie te krijgen van volwassenen die bijsturing en levenslessen weten te combineren met oprechte betrokkenheid. Jongeren benoemen dat maatjesprojecten iets ‘extra's’ kunnen zijn, maar niet cruciaal zijn als bindmiddel en brug naar de toekomst. Vriendschap met leeftijdgenoten sluiten ze in de loop van de tijd op eigen initiatief, maar maatschappelijke participatie en een toekomstperspectief lijken voor hen nauw samen te hangen met onderwijs en werk. Zij geven aan vooral dáárin meer steun nodig te hebben, of hun toekomst nu in Nederland of daarbuiten ligt.

6. Samenvatting en discussie: maatjesprojecten 2.0

In dit laatste hoofdstuk vatten we de bevindingen van de voorgaande hoofdstukken samen, beantwoorden de centrale vraagstelling en deelvragen, formuleren aanbevelingen. Ook benoemen we discussiepunten die o.i. met de positie en toekomst van jonge vluchtelingen samenhangen en met de mogelijke betekenis van maatjesprojecten. Gezien de bescheiden omvang en het explorerende karakter van het onderzoek maar ook vanwege de actualiteit waarin grote aantallen vluchtelingen veiligheid en verblijf in Europa zoeken, zijn onze bevindingen eerder aanleiding tot discussie en nader onderzoek dan tot ferme uitspraken over de bijdrage van maatjesprojecten aan de integratie en participatie van am's in de samenleving. Daarbij speelt steeds de kwestie wat enerzijds politiek en juridisch mogelijk is en wat anderzijds de pedagogische belangen van minderjarigen zijn in een cruciale ontwikkelingsfase van hun leven. In dit oriënterende onderzoek is de aandacht gericht op het perspectief van alleenstaande minderjarige asielzoekers, op de vraag wat maatjesprojecten kunnen bijdragen aan hun ontwikkeling, of ze nu blijven of terug (moeten) keren naar hun land van herkomst of een ander land. Voor het in kaart brengen van het perspectief van de jongeren is geput uit literatuurstudie en interviews met een groep jongeren, voor de (potentiële) bijdrage van projecten is geput uit literatuurstudie en gesprekken met initiatiefnemers.

De centrale vraagstelling is bij de start als volgt geformuleerd: *Hoe kunnen maatjesprojecten de maatschappelijke participatie van jonge alleenstaande asielzoekers stimuleren?* We werkten dit uit in drie deelvragen:

- (Hoe) dragen maatjesprojecten bij aan de maatschappelijke participatie van jonge alleenstaande asielzoekers?
- Is er noodzaak en urgentie om maatjesprojecten meer toe te spitsen op het stimuleren van maatschappelijke participatie?
- Welke uitgangspunten en doelen zouden maatjesprojecten 2.0 kunnen nastreven?

In dit hoofdstuk gaan we allereerst in op deelvraag 1, de bijdrage van maatjesprojecten aan maatschappelijke participatie (6.1), vervolgens op deelvraag 2, of er urgentie is tot meer toespitsing op maatschappelijke participatie (6.2) en daarna op deelvraag 3, of maatjesprojecten (ook) andere doelen zouden kunnen beogen (6.3). We sluiten af met enkele aanvullende aandachts- en discussiepunten die tijdens de uitvoering van het onderzoek in beeld zijn gekomen (6.4).

De beantwoording van de onderzoeksvragen in dit hoofdstuk heeft een voorzichtig karakter en resulteert in voorlopige conclusies en discussiepunten die om nader onderzoek vragen. Daarbij is de situatie van (jonge) vluchtelingen in Europa aan het veranderen en stelt de huidige toenemende vluchtelingenstroom het doel en karakter van de opvang en begeleiding van (jonge) vluchtelingen op een nieuwe manier aan de orde. Er rijzen vragen over het perspectief op verblijf. Worden regels en wetgeving daaromtrent versoepeld? Welk toekomstperspectief wordt minderjarigen geboden? Verder ontstaan er tal van burgerinitiatieven rondom opvang en begeleiding van asielzoekers, waaronder maatjesprojecten met Nederlandse leeftijdsgenoten en volwassenen. Vanuit welke doelstellingen worden deze initiatieven opgezet en welk resultaat valt te verwachten? En is het gezien deze ontwikkelingen nodig om de rol en inbreng van professionals in non-gouvernementele organisaties in het aansturen en begeleiden van dergelijke initiatieven te herzien? Heel wat vragen die o.i. om discussie vragen. Verder groeit met de toenemende stroom vluchtelingen ook bezorgdheid hoe de opvang en integratie moet plaatsvinden, zijn er ook signalen van maatschappelijk verzet en negatieve toonzetting.

Welke rol kunnen voormalig ama's en vluchtelingen die de Nederlandse samenleving inmiddels kennen en tevens vanuit eigen ervaring dichtbij het perspectief van jongeren staan, hierin vervullen? Is te verwachten dat zij zich meer dan nu als belangengroep zullen verenigen, zich zullen mengen in het maatschappelijke en politieke debat over de toekomst van minderjarige (alleenstaande) asielzoekers in Nederland? Ook deze vragen behoeven discussie, niet in de laatste plaats met de jongeren zelf.

6.1 Bijdrage maatjesprojecten aan maatschappelijke participatie

In de voorgaande hoofdstukken is via literatuurstudie en interviews ingegaan op de bijdrage van maatjesprojecten aan verschillende participatievormen van ama's. Duidelijk is geworden dat het om een diversiteit aan typen projecten, doelstellingen en wijzen van uitvoering gaat. De meeste projecten van non-gouvernementele organisaties zijn gericht op het stimuleren van sociale participatie waarin overwegend vrijwillige maatjes – leeftijdgenoten en/of volwassenen – gekoppeld worden aan ama's. Die koppeling wordt door professionals voorbereid en begeleid, heeft een tijdelijk karakter, beoogt ama's deel te laten nemen aan de wereld buiten het opvangcentrum, pleeggezin of wooneenheid. Dit wordt vormgegeven door deelname aan sport, huisbezoek aan gastgezin, uitstapjes en diverse andere – meestal recreatieve – activiteiten. Daarnaast beogen sommige projecten (bijvoorbeeld gericht op drama, muziek) de talenten van jongeren te ontwikkelen en daarmee hun zelfvertrouwen te vergroten. Sociale en culturele participatie gaan daarbij hand in hand, zijn in doelstelling niet altijd van elkaar te onderscheiden, wel in wijze van uitvoering.

Aanvullend zijn soms vrijwilligers actief in (aanvullend) taalonderwijs, geven begeleiding bij het vinden van opleiding, werk of werkervaringsplek. In dat kader zijn empowermenttrainingen ontwikkeld die ama's ondersteunen in hun talentontwikkeling, zelfstandigheid, toekomstoriëntatie. Die toekomstoriëntatie richten enkele organisaties de laatste jaren nadrukkelijk op re-integratie en terugkeer naar land van herkomst of doormigratie naar een ander land, hierin mede begeleid door vrijwilligers die steun bieden bij het leren omgaan met ict, administratie, financiën en boekhouding voor het maken van een toekomstplan. Via dergelijke initiatieven worden ama's ondersteund in het verkrijgen van economische zelfstandigheid, of hun leven nu in Nederland of daarbuiten ligt.

Maatschappelijke participatie – stimuleren van actief bijdragen aan leefomgeving en samenleving – komt in deze verkenning van literatuur en praktijk nauwelijks expliciet aan bod. Een mogelijke verklaring hiervoor ligt in de begrensde bewegingsvrijheid van jonge mensen zonder verblijfsstatus door de wet- en regelgeving. Een andere verklaring kan wellicht toegeschreven worden aan het vaak onzekere toekomstperspectief dat leidt tot overlevingsmechanismen die erg gericht zijn op het hier en nu en de eigen situatie. Ze zijn geen initiatiefnemers in verenigingsleven, kerken, vakbonden of politieke partijen, niet actief betrokken bij belangenorganisaties, actiegroepen, maatschappelijke bewegingen. Ama's zijn eerder object van discussie, deelnemers aan activiteiten, dan dat ze zelf 'in the lead' zijn. Ook de maatjesprojecten die we tegenkwamen zijn daar niet op gericht, beogen primair sociaal contact en kennismaking te organiseren, individuele talentontwikkeling te stimuleren en onderwijs te bieden. Vooral de projecten die gericht zijn op terugkeer, hebben (ook) aandacht voor coaching naar werk, voor het ontwikkelen van netwerken die zowel sociaal-emotioneel, als ook professioneel en maatschappelijk ondersteunend zijn. Maar ook hierin zijn de ama's vooral deelnemers, worden ze begeleid naar terugkeer en spelen zij eerder een consumerende rol dan dat zij (inhoud van) activiteiten initiëren.

Volgens de geïnterviewde ama's die ervaring met maatjesprojecten hebben, verruimen deze projecten hun leefwereld door contacten en activiteiten buiten het opvangcentrum, al is de rol van de begeleider – maatje – hen niet altijd duidelijk. Weten wat ze van een maatje en het contact kunnen verwachten wordt niet alleen belemmerd door de taalbarrière, maar ook door onbekendheid met de mores en gewoontes van professionele en vrijwillige begeleiders in Nederland. Vanuit het perspectief van de jongeren is overigens niet de rol of kwaliteiten van het maatje doorslaggevend, maar de daadwerkelijke betrokkenheid bij hun situatie. Zowel leeftijdgenoten kunnen als maatje van betekenis zijn, maar ook volwassenen – professionals en vrijwilligers – die aandacht geven, hen stimuleren en ondersteunen. Vooral de oudere ex-ama's geven retrospectief een duidelijk beeld van de leeftijdsspecifieke behoeften die ze als jonge ama's hadden aan begeleiding en aandacht. Terwijl jonge tieners en degenen die kort in Nederland zijn hun handen nog vol hebben aan Nederlands leren en verkennen van hun leefomgeving, neemt met het ouder worden de behoefte sterk toe om er écht bij te horen door middel van actieve participatie in de maatschappij op een breed terrein waarbij ze zelf initiatief kunnen nemen en verantwoordelijkheid dragen. Terugkijkend menen oudere ex-ama's dat steun van een volwassen persoon die op een betrokken manier aanwezig is, adviseert en zo nodig corrigeert van groot belang is. Iemand van de kerk, moeder van een vriendin, bedrijfsleider op het werk, mensen met levenservaring die hen emotioneel nabij staan en de brug naar de Nederlandse samenleving helpen slaan. Enkele ex-ama's vervullen momenteel zelf een rol in de begeleiding van ama's, zetten hun eigen ervaring in om ama's en jonge vluchtelingen te begeleiden.

Maatjesprojecten zijn er in soorten en maten. En dat is maar goed ook omdat ama's van verschillende leeftijden op meerdere levensgebieden, rond uiteenlopende ontwikkelingsopgaven steun, gezelschap en begeleiding nodig hebben. Daarbij verschillen de jongeren in leeftijd en leefsituaties, zijn er ook diverse rollen, vaardigheden en verantwoordelijkheden die ze zich eigen moeten maken. Zoals hiervoor beschreven is, richten de meeste projecten zich op sociale activiteiten, begeleiding in het kader van onderwijs en taalverwerving, opdoen van werkervaring, vinden van werk. Hoewel dit type projecten zijdelings ook bijdraagt aan maatschappelijke participatie, zijn ze niet direct gericht op het verwerven van burgerschapscompetenties, op leren dragen van verantwoordelijkheid voor andere burgers in de samenleving, op politiek en democratisch leren functioneren. Daarbij beperken maatjesprojecten zich doorgaans tot contacten en activiteiten met een tijdelijk karakter, richten ze zich niet op lange termijnperspectieven, met uitzondering van de projecten voor jongeren die op terugkeer gericht zijn. Met het oog op burgerschapsvorming hebben ama's en jonge vluchtelingen een brede en uitdagende context nodig om zich te ontwikkelen en te kunnen oefenen met vaardigheden en verantwoordelijkheden die passen bij volwaardig participatie, of hun toekomst nu in Nederland of elders ligt.

Discussiepunten:

- Vormen van maatschappelijke participatie vinden ook of vooral buiten maatjesprojecten plaats: in kerkelijk verband, onderwijs, verenigingsleven. O.i. ontbreekt overzicht van en inzicht in de manier waarop ama's en jonge vluchtelingen leren deelnemen aan de Nederlandse samenleving, hoe ze leren participeren, waar en op welke manier dat het beste kan.
- Het lijkt voor de hand te liggen dat onderwijs een leeromgeving is waarin onder professionele begeleiding de ontwikkeling en vorming van burgerschapscompetenties gestimuleerd wordt. Vorming en onderwijs beogen immers meer dan eigen maken van cognitieve competenties en diploma's behalen. Gezien hun vluchtgeschiedenis en leefsituatie in Nederland hebben ama's en jonge vluchtelingen daarin extra aandacht, begeleiding én ruimte nodig. Hoe hen in de onderwijscontext

goed te kunnen ondersteunen (bejegening, begeleiding en afstemming curriculum) heeft nadere bestudering.

- Volwaardige maatschappelijke participatie en burgerschap vereist persoonlijk (van persoon tot persoon) en functioneel (vanuit een functie, rol, positie) overbruggend contact tussen ama's en Nederlandse burgers (naar Mogendorff e.a., 2012). Met name functioneel contact leidt tot wederkerige waardering en respect, en tot ontplooiing van (burgerschap) competenties om zich in nieuwe situaties en omstandigheden te ontwikkelen. Dit type maatjesprojecten lijkt nog weinig ontwikkeld. Nader onderzoek naar de bijdrage van maatjesprojecten en andere typen initiatieven (via onderwijs) aan maatschappelijke participatie is daarom zinvol en van belang.

6.2 Meer toespitsen op maatschappelijke participatie?

Met name projecten voor uitgeprocedeerde ama's richten zich op economische zelfstandigheid ter voorbereiding op hun terugkeer, stimuleren het opbouwen van netwerken en het leggen van contacten die daarin ondersteunend kunnen zijn. Ook projecten voor (opgeleide) vluchtelingen met een verblijfsstatus beogen via aanvullend onderwijs en werk(ervaring) het verwerven van een plaats op de arbeidsmarkt en in de Nederlandse samenleving te ondersteunen. Uit interviews met sleutelpersonen en – vooral – met (ex)ama's is duidelijk geworden dat participatie in breder verband dan sociale activiteiten gewenst en nodig is, maar dat het de vraag is of maatjesprojecten zich daartoe alleen of bij uitstek lenen. Uit onderzoek naar maatjesprojecten voor andere doelgroepen en documentstudie van maatjesprojecten voor jonge vluchtelingen komt naar voren dat dit een heroriëntatie op de doelstelling, inrichting en begeleiding van dergelijke initiatieven zou vragen. Zoals in de inleiding is aangegeven en onder 6.1 als punt voor discussie en mogelijk vervolgonderzoek benoemd, zijn wederkerigheid in contact en participatie onmisbaar in identiteitsontwikkeling en persoonlijk volwaardig burgerschap. Deze criteria lijken in de opzet en uitvoering maatjesprojecten voor ama's weinig mee te spelen, komen in projectbeschrijvingen en evaluaties niet expliciet aan de orde.

De interviews met (ex)ama's laten zien dat vooral degenen die al wat ouder zijn en langer in Nederland verblijven, zowel terug als vooruit kunnen kijken op wat ze gemist en nodig hebben. Ze geven aan dat tijdelijke sociale contacten, functionele begeleidingsrelaties op school en bij huiswerk, zinvol maar ook beperkt zijn. Kennis nemen van de Nederlandse samenleving op diverse levensterreinen, meedoen in verschillende verbanden, er écht bij horen op school, in verenigingsleven, via betaald werk, dit alles is van belang. Zoals ook onder 6.1 gesteld is, neemt deze behoefte toe naarmate jongeren ouder worden en langer in Nederland verblijven. De participatiebehoefte is leeftijdsafhankelijk, hangt samen met de duur en omstandigheden van hun verblijf, zo gaven we aan. Jonge tieners participeren graag in buitenschoolse activiteiten waarin ze zich sportief en sociaal kunnen ontwikkelen, oudere ama's via persoonlijke contacten die betekenisvol en duurzaam zijn, in maatschappelijke verbanden die ertoe doen, die leerzaam zijn en hen verder brengen.

Meer aandacht zou uit kunnen gaan naar het herontwerpen van initiatieven en projecten waarin aandacht is voor wederkerig contact, voor functionele contactvormen tussen ama's en Nederlandse burgers, voor het ontwikkelen en benutten van de competenties van ama's voor de samenleving waarin ze tijdelijk of permanent verblijven. Specifieke aandacht in maatjesprojecten zou uit kunnen gaan naar gerichte ondersteuning van koppels in het realiseren van zulke doelen. Niet alleen in projectvorm, maar ook – misschien juist – via duurzame inbedding in onderwijs, arbeidsparticipatie, vrijwilligerswerk, kan burgerschapsvorming van ama's meer structuur en inhoud krijgen. Dat vraagt nader onderzoek, doordenking en discussie.

Discussiepunten:

- Nader onderzoek (evaluatief, vergelijkend, monitorend) is nodig naar minimale en onmisbare voorwaarden voor persoonlijke en functionele maatjesprojecten voor ama's en jonge vluchtelingen. Dienen de projecten primair de doelstellingen van de aanbiedende organisaties, of is er (ook) oog voor veranderende en diverse behoeften aan contact, binding, ontwikkeling en ontplooiing van de ama's en jonge vluchtelingen?
- Maatschappelijke participatie en burgerschapsvorming vindt in verschillende verbanden en contexten plaats. Zowel leeftijdgenoten in het opvangcentrum en op school, als professionele begeleiders en volwassen vrijwilligers, toevallige en georganiseerde contacten, tijdelijke en blijvende relaties dragen bij aan die ontwikkeling. Met uitzondering van de wettelijk verplichte contacten, komen die contacten en verbindingen doorgaans bij toeval tot stand. (Hoe) kunnen onderwijs en educatie, non-gouvernementele en vrijwilligersverbanden een meer duurzame overbrugging realiseren tussen ama's en de contacten in de Nederlandse samenleving?
- Stimuleren van maatschappelijke participatie van ama's lijkt te botsen op politieke en bestuurlijke grenzen van wat hen als 'vreemdelingen zonder status' is toegestaan. Die discussie heeft nieuwe impulsen nodig, niet alleen gevoed door de vraag 'is er voldoende ruimte en mogen ze blijven', maar door de vraag hoe de maatschappelijke, morele verantwoordelijkheid voor de zorg, opvoeding, ontwikkeling en vorming van alleenstaande minderjarige asielzoekers kan worden ingevuld.

6.3 Uitgangspunten en doelen maatjesprojecten 2.0

We startten dit onderzoek met de vraag of een ander type maatjesproject gewenst is om de maatschappelijke participatie en burgerschapsvorming van ama's te stimuleren en te ondersteunen. Kort gesteld kunnen we constateren dat het huidige aanbod vooral beoogt bij te dragen aan sociale contacten en sociale participatie. Maar ook dat ama's overwegend object van begeleiding en coaching zijn, dat projecten zich meer zouden kunnen richten op actieve deelname en bijdrage van ama's aan hun omgeving en de samenleving. Gezien de behoefte van (oudere ex) ama's om kennis te nemen van de Nederlandse samenleving, hun wens ertoe te doen en van betekenis te zijn, om gezien en benaderd te worden als méér dan een vluchteling, zouden maatjesprojecten zich in doelstelling en aanpak ook daarop kunnen richten. Het gaat dan om projecten – breder: om diverse activiteiten – die persoonlijke maar ook functionele contacten bewerkstelligen tussen ama's en Nederlandse burgers, waarin ontwikkeling en ontplooiing, maar ook wederkerigheid en waardering in de contacten uitgangspunt zijn. Dit verbreedt de scope en doelstellingen van maatjesprojecten, maar vraagt ook om doordenking hoe dat geconcretiseerd kan worden, en vervolgens begeleidend onderzoek wat de resultaten ervan zijn. Van belang is dergelijke projecten in doelstelling, werkwijze en beoogd resultaat zorgvuldig te onderbouwen, professioneel te begeleiden, toe te zien op de kwaliteit en de resultaten ervan. Hierin dienen de ervaringen van de ama's zelf ook uitgangspunt te zijn, nadrukkelijk meegenomen te worden in de opzet, rekening houdend met de omstandigheden en toekomstperspectieven van uiteenlopende groepen jonge vluchtelingen. De achtergronden, leefsituaties en toekomstperspectieven van minderjarige en meerjarige jongeren die gevlucht zijn voor oorlog en geweld, zijn immers verschillend en steeds in beweging, mede door veranderingen in wet- en regelgeving. Dit betekent dat maatjesprojecten enerzijds een stevige basis moeten hebben (professioneel opgezet, begeleid en geëvalueerd) en anderzijds zich moeten kunnen voegen naar een diverse en wisselende groep jongeren die participeren in de projecten. Daarin is niet alleen de rol en betekenis van begeleidende maatjes van belang, maar ook die van ama's en andere jonge vluchtelingen voor wie de projecten bedoeld zijn. Belangrijk uitgangspunt is hoe voormalige ama's als ervaringsdeskundigen betrokken kunnen worden bij de opzet en begeleiding ervan. Daarnaast gaat het om doordenking welke doelen hun deelname beoogt, of en

hoe deze haalbaar zijn: ontwikkeling van sociale vaardigheden, praktische begeleiding bij onderwijs, i.c. eigen maken van Nederlandse taal, participeren in sociale netwerken, actief bijdragen aan maatschappelijke verbanden, ontwikkelen van burgerschap (democratisch communiceren, omgaan met politieke, religieuze, culturele diversiteit, ontwikkelen van mondiale identiteit). Nodig is doordenking van deze doelen en concretisering ervan in activiteiten en omstandigheden die passen bij de achtergrond, leeftijd, ontwikkeling en toekomstperspectieven van jonge vluchtelingen. Hierin kunnen vrijwillige leeftijdgenoten en volwassenen een rol vervullen, begeleid door professionals. Tegelijkertijd blijven professionele begeleiders in onderwijs en in sociale, educatieve en vormingsprojecten onmisbaar. Met name het onderwijs kan een leeromgeving bieden waarin verbreding en verdieping van maatschappelijke participatie en burgerschapsvorming past, waaraan maatjesprojecten gekoppeld worden die professioneel begeleid en geëvalueerd worden.

De situatie van ama's en jonge vluchtelingen is sterk in verandering, enerzijds gestuurd door internationale wetgeving, mondiale machtsverhoudingen en vluchtelingenstromen, anderzijds door kennis, ervaringen en behoeften die ama's en meerderjarige asielzoekende jongeren met zich meebrengen. Daarbij is in Nederland in de loop der jaren traditie en ervaring met ondersteunende en stimulerende (maatjes)projecten opgedaan die zowel laat zien dat er sociaal-emotionele ontwikkeling en zelfvertrouwen in kan worden opgedaan, maar dat voor de langere termijn mogelijk een ander type begeleiding nodig is. Tenminste: als maatjesprojecten méér pretenderen en beogen te zijn dan vrijwillige burgerinitiatieven die vrijblijvende ontmoeting bieden, namelijk wanneer deze projecten ambiëren bij te dragen aan gelijkwaardig contact, toekomstgerichte vorming, ondersteuning van jonge vluchtelingen in een cruciale ontwikkelingsfase van hun leven. Als dat laatste het geval is, zal nadere doordenking, vormgeving en positionering van maatjesprojecten nodig zijn, met daarbij aandacht voor diverse aspecten. Geleerd kan worden van projecten die geëvalueerd en beschreven zijn, maar nodig is ook aanpassing aan de situaties van ama's en jonge vluchtelingen.

Discussiepunten:

- Maatschappelijke participatie vraagt om vormen van contact waarin begeleiders en begeleidde jongeren gelijkwaardig en betekenisvol met elkaar in contact zijn. Welke type activiteiten en ontmoetingsmomenten lenen zich hiervoor? Binnen en buiten de azc's, op en rondom school, kerk, verenigingsleven? Onder welk type begeleiding?
- Zorgvuldig matchen, begeleiden, maar ook managen van verwachtingen van begeleiders én jongeren is van het grootste belang. Beide typen rollen zijn doorgaans voor betrokkenen onbekend, vragen niet alleen om training en ondersteuning van degenen die zich als maatjes aandienen, maar ook van jonge vluchtelingen die geen ervaring en idee hebben wat de ander drijft en motiveert. Wat kan eenieder wel en niet verwachten van elkaar?
- Maatjesprojecten zijn een veel gebruikt middel in het sociale domein, de laatste jaren in toenemende mate om de civil society vorm te geven, bezuinigingen in de zorg te compenseren. Ze kunnen begeleiders én begeleidde cliënten, patiënten, burgers zinvolle ervaringen en ontmoetingen laten opdoen. Maar ze zijn geen wondermiddel, al lijken doelstellingen en beoogde resultaten dat vaak te beloven. Ze dienen gepaard te gaan met realistische doelen én consequente evaluaties. Met de groei aan burgerinitiatieven rondom de opvang en begeleiding van asielzoekers, waaronder honderden ama's, zal dit steeds urgenter zijn.
- Kan aan ex-ama's en vluchtelingen een grotere en meer betekenisvolle rol in de begeleiding van huidige jonge vluchtelingen toegekend worden in de opzet en begeleiding van projecten en initiatieven? Kan hun ervaring en kennis benut worden in maatjesprojecten waarin jonge nieuwkomers

een coach of mentor nodig hebben om hen te helpen zich te oriënteren op de nieuwe situatie waarin ze terecht gekomen zijn? Past begeleiding van maatschappelijke participatie ook bij zo'n mentorrol?

- Welke rol kunnen internet en sociale media vervullen in de maatschappelijke participatie van jonge vluchtelingen? Velen zijn actief in Facebook-communities, internationale (o.a. Eritrean, Somali, Burundian) Diaspora netwerken, charitasinitiatieven die elkaar mondiaal informeren en ondersteunen (www.caritas.org). Ook zijn er websites die amateurs informeren over organisaties in Nederland en landgenoten die hen kunnen ondersteunen (vgl. Beyond Borders in bijlage 4: www.beyondborders.nu/nl).

Welke rol kunnen sociale media vervullen in kennis delen, informatie uitwisselen en communiceren tussen verschillende groepen jongeren?

Nawoord

De discussiepunten uit dit onderzoek zijn op 23 juni 2016 uitvoerig besproken met 15 stakeholders tijdens een bijeenkomst in Leiden. Onder hen waren vertegenwoordigers van maatjesprojecten (Humanitas, New@Home, New Dutch Connections, Beyond Borders, Dalmar), opvangmedewerkers (Kompaan en de Bocht, Vluchtelingenwerk), voogden (Nidos), onderzoekers (Saxion) en belangenbehartigers (UNICEF, Defence for Children). De bijeenkomst heeft een aantal aanvullende inzichten en aandachtspunten opgeleverd die een waardevolle toevoeging vormen op dit rapport.

Allereerst is er breed draagvlak voor maatjesprojecten die de netwerken van jongeren verbreden, die een brug vormen naar de Nederlandse samenleving. Voor matching van jongeren aan vrijwilligers zijn diverse selectieprocedures ontwikkeld, waarin de criteria en werkwijze verschillen. Wat opvalt is dat de matching in vrijwel alle gevallen snel tot stand komt: de procedure om tot een match te komen lijkt daarmee geen groot tijdsbestek te beslaan. Belangrijke aandachtspunten die naar voren komen betreffen de noodzaak om meer aandacht te besteden aan de begeleiding van de maatjeskoppels en het waarborgen van de veiligheid van jongeren. Naast vrijwillige inzet is er professionele kennis en ervaring nodig met voldoende uren voor de coördinatie, begeleiding en monitoring van projecten. Daarnaast zou er veiligheidsbeleid (protocol, expertise en taakstelling) ontwikkeld moeten worden.

Voorts geven de aanwezige deelnemers aan dat de maatjes aan diverse doelen werken: optimaliseren van schoolprestaties, opdoen van werkervaring, vergroten van netwerken. Hierbij zou meer aandacht moeten uitgaan naar het stellen en expliciteren van – realistische – doelen aan projecten en managen van de verwachtingen. Voor zowel de jonge asielzoeker als de vrijwilliger is een maatjesproject een nieuwe, onbekende vorm voor contact. Wat van elkaar te verwachten? En hoe om te gaan met eventuele bijstelling van de doelen en verwachtingen?

Tot slot wordt de ervaring gedeeld dat de afstemming tussen professionals en maatjesinitiatieven beter kan. De toegevoegde waarde van maatjesprojecten ligt in het onderlinge sociale contact in elkaars omgeving en nabijheid. Deze nabijheid en beschikbaarheid voor elkaar wordt nogal eens ingeperkt door regels en voorschriften. Zo kan een jongere die in de opvang verblijft niet logeren bij de gastouders of vrijwillige leeftijdgenoten. Dit vraagt om experimenten waarin (o.a.) opvang en vrijwilligersinitiatieven samenwerken om de ontmoetingsruimte voor jongeren te verbreden, en tevens toe te zien op veiligheid van betrokkenen.

Gezien het groeiend aantal vrijwilligers dat zich inzet voor ama's, is reguliere uitwisseling tussen organisaties die betrokken zijn bij deze jongeren van groot belang. Zowel om de kwaliteit en opbrengsten van maatjesprojecten te monitoren en te borgen, als het ontwikkelen van instrumenten die daarin ondersteunend zijn. Een platform van samenwerkende organisaties kan daarin een eerste stap zijn. De aanwezige organisaties omarmen dit idee.

Pauline Naber & Adimka Uzozie
13 juli 2016

Bijlage 1: Referenties

- Berger, M., & Booij, Y. (2003). Mentoring in de Jeugdzorg. *Pedagogiek*, 23(1), 40-53.
- Beugelsdijk, S., & Smulders, S. (2003). *Bridging and Bonding Social Capital: Which type is good for economic growth?* Paper gepresenteerd tijdens de Social Capital and Economic Development Conference. Tilburg: Tilburg University.
- Böcker, A., & Doornbos, N. (1998). Inleiding. Toelating en opvang van asielzoekers. *Migrantenstudies*, 14(4), 210-211.
- Brown, W. K. (2004). Resiliency and the Mentoring Factor. *Reclaiming children and youth*, 13(2), 75-79.
- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, Social Support, and the Buffering Hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310-357.
- Crul, M. (2001). *Succes maakt succesvol. Leerlingbegeleiding in het voortgezet onderwijs door Turkse en Marokkaanse studenten*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Crul, M. (2003). Student mentoring onder allochtone jongeren, een methodiek in ontwikkeling. *Tijdschrift Pedagogiek. Wetenschappelijk forum voor opvoeding, onderwijs en vorming*, 23(1), 21-39.
- Crul, M., & Kraal, K. (2004). *Evaluatie Landelijk Ondersteuningsprogramma mentoring*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studie/ Universiteit van Amsterdam.
- Dam, G. ten, Geijssel, F., Reumerman, R., & Ledoux, G. (2010). Burgerschapscompetenties: de ontwikkeling van een meetinstrument. *Pedagogische Studiën*, 87(5), 313-333.
- Geuijen, K. (2004). *De asielcontroverse: argumenteren over mensenrechten en nationale belangen*. Proefschrift Universiteit van Tilburg. Amsterdam: Dutch University Press.
- Ghorashi, H. (2005). Agents of Change or Passive Victims: The Impact of Welfare States (the Case of the Netherlands) on Refugees. *Journal of Refugee Studies*, 8(2), 181-198.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *The American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Gijtenbeek, J. (1996). *Thuisloze jongeren op weg*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Herrera, C., Grossman, J. B., Kauh, J. T., Feldman, A. F., & McMaken, J. (2007). *Making a Difference in Schools: The Big Brothers Big Sisters School-Based Mentoring Impact study*. New York: Public/Private Ventures.
- Holder, F. ten, & Boer, M. de (2012). *Kleine stappen van grote betekenis. Een nieuw perspectief op humane opvang van asielzoekers*. Amsterdam: Vrije Universiteit/De Werkelijkheid.
- Hoog, M. van 't, Egten, C. van, Dotinga, A., Hoog, S. de, & Vos, M. (2011). *Mentorprojecten en Migrantenjeugd: Effecten en Werkzame factoren*. Den Haag/Groningen: E-Quality & Instituut voor Integratie en Sociale Weerbaarheid.
- Hylla, Y. (2013). *"If you are not curious, you won't grow!" A small-scale qualitative research project based on interviews with four young refugees living in the Netherlands on their perspectives regarding the question 'How do you work on your future?'* Paper. Berlin: Freie Universität.
- Kempers, E., & Naber, P. M. (2008). Mentoring, (hoe) werkt het? *Onderzoek voor onderwijs*, 37(4), 74-77.
- Kloosterboer, K. (2009). *Kind in het centrum. Kinderrechten in asielzoekerscentra*. Den Haag: Unicef.
- Meijers, F. (2008). *Kwaliteit aan zet. Op weg naar professionele mentoring*. Utrecht: Forum.
- Mogendorff, K., Tonkens, E., & Verplanke, L. (2012). *Respect, waardering en ontplooiing. Burger-schap voor mensen met een verstandelijke of psychische beperking*. Utrecht: Movisie / Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

- Naber, P., & Boersma, C. (2007). *Studenten begeleiden studenten. Werkwijze van het Rolmodellenproject van de opleiding Management Economie en Recht*. Diemen: Hogeschool Inholland.
- Naber, P., Sap, I., & Bijvoets, M. (2010). *Zwerfjongeren begeleiden. Versterken van hun sociale netwerken*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Ogaeri, A. (2014). *Sociale participatie en sociaal netwerk van (ex-)ama's. Een explorerend onderzoek naar de behoeften van (ex-)ama's*. Masterscriptie Pedagogische Wetenschappen, Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken, Universiteit Utrecht.
- Olde Monnikhof, M., & Tillaart, H. van den (2003). *Alleenstaande minderjarige asielzoekers in Nederland. AMA-beleid en AMA-instroom in Nederland en andere EU-landen, alsmede de deelname van AMA's aan het Nederlandse onderwijs*. Nijmegen: WODC, ITS.
- Prins, B. (2002). 'Het lef om taboes te doorbreken. Nieuw realisme in het Nederlandse discours over multiculturalisme'. *Migrantenstudies*, 18(4), 241-25.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- SAMAH (2004). *Evaluatie gastoudercentrale*. Amsterdam: SAMAH.
- Staring, R., & Aarts, J. (2010). *Jong en illegaal in Nederland*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Tavecchio, L. W. C., & Thomeer-Bouwens, M. A. E. (1996). Gehechtheid, sociaal netwerk en thuisloosheid en thuisloosheid bij jongeren. *Pedagogisch Tijdschrift*, 21(4/5), 341-356.
- Tier, M. van der, & Potting, M. (2015). *Een maatje voor iedereen. Een wetenschappelijke basis onder de methode maatjesproject*. Utrecht: Movisie/Zuyd Onderzoek.
- Uzozie, A., & Verkade, M. (2017). *Ongewoon Gewoon – Empowerment van jonge alleenstaande asielzoekers*. In voorbereiding.
- Uzozie, A., & Verkade, M. (2016). *Ik mag blijven! En wat nu?* Een retrospectief onderzoek onder voormalige alleenstaande minderjarige asielzoekers. In voorbereiding.
- Vos, M., Pot, H., & Dotinga, A. (2012). *Met mentoring naar de TOP. Toekomst, ontwikkeling en perspectief. Evaluatieonderzoek Stimuleringsprogramma Mentorprojecten*. Groningen: Instituut voor Sociale Weerbaarheid.
- Winter, M. de, Schillemans, T., & Janssens, R. (2006). *Opvoeding in democratie*. Amsterdam: SWP.

Bijlage 2: Geraadpleegde documenten en websites

- Bridge to Better Foundation, <http://www.bridgetobetter.org> (geraadpleegd 13 juli 2015).
- Centraal Orgaan opvang Asielzoekers, *Door de ogen van ...* Jaarverslag 2013, www.coa.nl/nl/over-coa (geraadpleegd 5 juni 2015).
- Centraal Orgaan opvang Asielzoekers, *Feiten en cijfers*, <https://www.coa.nl/nl/over-coa/feiten-en-cijfers> (geraadpleegd 26 augustus 2015).
- Lowan – Ondersteuning Onderwijs Nieuwkomers, www.lowan.nl (geraadpleegd 13 juli 2015).
- Nationale Stichting ter bevordering van de Vrolijkheid, *Ken je die van die vrolijke kinderen? Jaarverslagen 2012 en Vrolijkheid zit in de gekste dingen*, jaarverslag 2013, www.vrolijkheid.nl (geraadpleegd 5 juni 2015).
- New@Home, www.newathome.nl (geraadpleegd 13 juli 2015).
- New Dutch Connections, jaarverslag 2013, www.newdutchconnections.nl (geraadpleegd 5 juni 2015).
- Maatwerk bij Terugkeer, jaarverslagen 2012 en 2013, www.maatwerkbijterugkeer.nl (geraadpleegd 6 juni 2015).
- Stichting Nidos, jaarverslagen 2013, 2012, 2011, www.nidos.nl (geraadpleegd 5 juni 2015).
- UAF – Studie en werk voor hoger opgeleide vluchtelingen, jaarverslagen 2014, 2013, 2012, www.uaf.nl (geraadpleegd 5 juni 2015).
- VluchtelingenWerk Nederland, jaarverslagen 2012, 2013, 2014, www.vluchtelingenwerk.nl (geraadpleegd 5 juni 2015).
- VluchtelingenWerk Nederland (2014), Vluchtelingen in getallen, <http://www.vluchtelingenwerk.nl/sites/public/Vluchtelingenwerk/Publicaties/attachments/VLUCHTELINGEN%20IN%20GETALLEN%202014%20definitief.pdf> (geraadpleegd 16 september 2015).
- VluchtelingenWerk Nederland (2013), Vluchtelingen in getallen, <https://www.vluchtelingenwerk.nl/sites/public/u4143/VLUCHTELINGEN%20IN%20GETALLEN%202013%20versie%20definitief.pdf> (opgehaald 5 juni 2015).
- Vrienden van SAMAH, jaarverslagen 2013 en 2014, www.vriendenvansamah.nl (geraadpleegd 5 juni 2015).

Bijlage 3: Geïnterviewde jongeren en sleutelpersonen

Interviews (individueel of in groepje) met 10 jongeren:

- 3 Vrouwen/meisjes, 7 mannen/jongens.
- Afkomstig uit Somalië (5), Angola (3), Mongolië (1), Afghanistan (1).
- Tijdens interview (februari-juni 2014) zijn ze 14 tot 33 jaar, gemiddelde leeftijd is 20 jaar.
- Ze zijn 3 tot 15 jaar geleden naar Nederland gekomen, toen ze 12 tot 16 jaar oud waren.

Interviews (telefonisch of persoonlijk) met sleutelpersonen:

- Maatwerk bij Terugkeer, Liesbeth de Vos, programmaleider Beyond Borders.
- Beyond Borders, Ossama Abu Amar, projectmedewerker.
- Bridge to Better Foundation, Marion Groen in 't Woud.
- New Dutch Connections, Bright Richards en Margriet Stuurman (artistiek resp. zakelijk leider)
- SAMAH, Adimka Uozie.
- Nidos, Elsbeth Faber, medewerker landelijk hoofdkantoor.
- New@Home, Dijana Jankovic, projectondersteuner.
- Lowan (KPC-groep), Henriëtte Boerboom, adviseur voortgezet onderwijs.

Bijlage 4: Organisaties voor (ex) ama's

Stichting Nidos functioneert onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Veiligheid en Justitie als landelijke voogdij- en gezinsvoogdijinstelling voor minderjarige vluchtelingen en asielzoekers. Nidos voorziet via voogdij (tijdelijk) in het gezag van minderjarigen die zonder ouders in Nederland verblijven. Ook biedt Nidos via een maatregel van kindbescherming (onder toezichtstelling) begeleiding aan asielzoekende ouder(s) en hun kind(eren) wanneer de opvoeding in Nederland stagneert en de ontwikkeling van de kinderen bedreigd wordt. Jaarlijks vallen gemiddeld 2.000 minderjarigen onder voogdij van Nidos en 235 via een OTS onder gezinsvoogdij. De begeleiding van ama's houdt in dat zo'n 180 voogden vanuit verschillende regiokantoren belast zijn met de uitvoering van de voogdij: zorgen voor juridische bijstand (een advocaat), voor opvang, onderwijs en medische zorg. De begeleiding kan bestaan uit contact onderhouden met een groepje jongeren in een azc, met zelfstandig wonende jongeren in zogenoemde wooneenheden, met jongeren die (door Nidos) toe geleid zijn naar een pleeggezin. In die toeleiding hebben medewerkers van Nidos een speciale taak, namelijk zorgen dat er via zorgvuldige screening en matching van opvanggezinnen een veilige en stimulerende opvangsituatie is. Op de uitvoering van die taak wordt toegezien door Inspectie Jeugdzorg. Nidos organiseert zelf geen activiteiten of projecten voor jongeren. Wel stimuleren medewerkers in overleg met begeleiders en opvangouders sociale en sportieve participatie in de centra, wooneenheden en gezinnen. Wanneer de jongeren 18 jaar zijn vervalt de voogdij en worden de jongeren overgedragen aan VluchtelingenWerk en andere organisaties die zich met de begeleiding van (jonge) vluchtelingen bezighouden.

COA (Centraal Orgaan opvang Asielzoekers) voert onder politieke verantwoordelijkheid van het Ministerie van Veiligheid en Justitie en conform de Wet Centraal Orgaan opvang Asielzoekers de opdracht uit om de opvang, begeleiding en uitstroom van asielzoekers te regelen via huisvesting en diverse begeleidingsprogramma's. Het COA werkt nauw samen met andere organisaties in de vreemdelingenketen, zoals de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) en de Dienst Terugkeer & Vertrek die zich met (uitgeprocedeerde) asielzoekers bezighouden.

In 2013 werd aan ruim 15.000 bewoners opvang geboden in ruim 35 gemeenten waar de opvang gehuisvest is, met inzet van ruim 1.300 medewerkers. De medewerkers houden zich bezig met toezien op correcte uitvoering van de procedure van de bewoners, met de leefbaarheid en veiligheid in de centra, met woonbegeleiding, activerings-activiteiten in het kader van werk, sport of spel, workshops, informatievoorziening et cetera. Overdag gaan kinderen en jongeren die jonger zijn dan 18 jaar vanwege de Leerplichtwet naar school, waarvan de basisschool soms op het centrum gehuisvest is. De meeste kinderen en jongeren bezoeken een basisschool, Internationale Schakel Klas (ISK) van het voortgezet onderwijs of Regionaal Opleidingscentrum (ROC). Als ze in voldoende mate de Nederlandse taal beheersen kunnen ze naar regulier onderwijs.

Op locaties van het COA worden diverse initiatieven gerealiseerd om het verblijf voor kinderen en jongeren leefbaar en plezierig te maken, zoals het Kinderfietsplan (van ANWB, Rabobank Foundation, de Vrolijkheid, COA) waarmee tweedehands fietsen zijn ingezameld en op locatie fietsles gegeven wordt. Of zwemlessen die aan kinderen en jongeren tussen 6 en 18 jaar gegeven worden, brandpreventietrainingen voor kinderen in de centra. Kinderen en jongeren die in de centra verblijven verhuizen vaak van het ene azc naar het andere vanwege overgang van de ene naar de andere fase in de procedure (waarmee het verblijf samenhangt), of vanwege sluiten en openen van opvangcentra (Kloosterboer, 2009). De mogelijkheden en faciliteiten tot spelen en sporten na school verschillen per locatie. Noodgedwongen brengen kinderen en jongeren hun vakanties in de centra door omdat het verboden

is op familiebezoek of vakantie naar het buitenland te gaan. De Vrolijkheid organiseert in vakantieperiodes activiteiten met en voor de jeugd in de centra.

Via jongerenraden en bewonerstevredenheidsonderzoeken kunnen minderjarige en volwassenen zich uitspreken over diverse aspecten van hun verblijf in de centra. Het project *Kind in de opvang* heeft in de jaren 2010-2013 extra aandacht gegeneerd voor de leefbaarheid, speelbaarheid en veiligheid van de centra als dagelijkse leefomgeving voor opgroeiende kinderen en jongeren.

LOWAN (Onderwijs): nog in afwachting van finale bevestiging

LOWAN (Landelijke Onderwijs Werkgroep voor Asielzoekers en Nieuwkomers) ondersteunt scholen die het Eerste Opvangonderwijs aan nieuwkomers verzorgen in het Primair en Voortgezet Onderwijs. Alle nieuwkomers – waaronder minderjarige asielzoekende leerlingen – vallen vanwege internationale afspraken tot hun 18^e jaar onder de leerplichtwet, hebben het recht en de plicht onderwijs te volgen. De leerlingen kunnen zich aanmelden bij een school die een passend programma kan aanbieden. LOWAN deelt informatie, nieuws en contacten via een website, PO-netwerk en VO-netwerk. De betrokken adviseurs zijn actief in informeren van scholen over financiële regelingen, actuele onderwijsontwikkelingen (regeling passend onderwijs voor nieuwkomers), zorg, inspectie en toezicht op de kwaliteit van het onderwijs, scholingsmogelijkheden (studie, scholingsdagen, netwerkbijeenkomsten). Zo'n negentig scholen voor voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs in Nederland bieden gedurende twee jaar de eerste opvang in onderwijs, waarna de jongeren verder doorstromen naar regulier onderwijs. Van belang is dat alle jongeren, ongeacht status, leren als wereldburger te participeren: leren lezen, schrijven, rekenen, deelnemen aan regulier onderwijs. Scholen zoeken hierin veelal samenwerking met andere organisaties die maatjesprojecten aanbieden, of specifieke methoden voor nieuwkomers ontwikkelen. LOWAN faciliteert ook dergelijke contacten. Punt van aandacht – behalve het stimuleren van doorstroming – is de kwaliteit van het onderwijs. Deze kan nog verder worden verbeterd. De Inspectie van het Onderwijs bezoekt de komende jaren alle eerste opvangscholen en houdt toezicht op o.a. de kwaliteit, het toetsingskader, de opbrengsten en het verzuim van het onderwijs aan anderstaligen in het opvangonderwijs. LOWAN geeft ook prioriteit aan kwaliteit van onderwijs en neemt deel aan diverse overleggen op regionaal en nationaal niveau omtrent dit onderwerp.

VluchtelingenWerk Nederland is in de jaren zeventig voortgekomen uit diverse kerkelijke en politieke organisaties en al meer dan dertig jaar werkzaam in de opvang van vluchtelingen. De vereniging bestaat uit leden die twaalf regio's vertegenwoordigen, waarin vele betaalde medewerkers, vrijwilligers en werkgroepen actief zijn. Een kernactiviteit van VluchtelingenWerk is juridisch ondersteunen van uitgeprocedeerde asielzoekers, waaronder kinderen en jongeren, wat regelmatig tot herzien van besluiten en alsnog toekenning van verblijfsstatus heeft geleid. Bijvoorbeeld omdat de terugkeersituatie onveilig is, medische of andere persoonlijke omstandigheden in het geding zijn. Vluchtelingenwerk maakt zich sterk voor gezinshereniging, geschikte huisvesting, inburgering, onderwijs, scholing en werk, speerpunten die voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren uitermate belangrijk zijn. Op maatschappelijk en politiek niveau agendeert de organisatie knelpunten in de wet- en regelgeving bij overheid en politiek, reageert op wetsvoorstellen en rechterlijke uitspraken, onderzoekt nationaal en internationaal asielbeleid. VluchtelingenWerk Nederland werkt nationaal (o.a. VNG, UAF) en internationaal (o.a. Raad voor Europa, Verenigde Naties) samen, waaronder met Defence for Children en Unicef die zich specifiek met minderjarige kinderen en jongeren bezighouden. VluchtelingenWerk is actief in alle opvangcentra, biedt onder andere spel- en muziekprojecten aan kinderen in azc's, kindervakanties voor vluchtelingenkinderen, bemiddelt werkzoekende vluchtelingen

via job-coaches naar stages en bedrijven, koppelt asielzoekers aan vrijwillige taalcoaches, biedt educatie. De vereniging is de langst bestaande en grootste organisatie in Nederland die tal van activiteiten initieert voor gezinnen, kinderen en jongeren, waaronder maatjesprojecten voor jongeren en jongvolwassenen. Deze worden lokaal georganiseerd en aangeboden, zoals een Zeeuws maatjesproject waarin vrijwilligers helpen sociale contacten te leggen en de taal te oefenen, een Haags project waarin vrijwilligers activiteiten ondernemen met slachtoffers van mensenhandel, een Gelders project waarin maatjes en (voormalig) vluchtelingen alledaagse activiteiten ondernemen (bibliotheek bezoeken, wandelen, fietsen).

Stichting voor Vluchteling-Studenten UAF (Stichting Studie en werk voor hoger opgeleide vluchtelingen), heeft sinds de oprichting in 1948 duizenden vluchtelingen geholpen onderdak te vinden, een opleiding te volgen en baan te vinden. Veel vluchtelingen studeerden en behaalden hun diploma in het land van herkomst, maar moeten – omdat hun diploma's niet in Nederland erkend worden – opnieuw studeren om hun kennis en kansen te benutten. De stichting werft fondsen en biedt financiële steun (via giften en leningen) om onderwijs te kunnen volgen (collegegeld, boeken, taalcursussen, computer en dergelijke). Daarnaast biedt UAF advies, begeleiding en trainingen bij het ontwikkelen van hun taal- en studievoordigheden, speciale programma's voor artsen en wetenschappers voor het verkrijgen van een tijdelijke aanstelling, programma's op maat voor kunstenaars en vrouwelijke vluchtelingen, belangen behartigen van vluchtelingen via het beïnvloeden van landelijke, provinciale en lokale overheden, agenderen van en deelnemen aan maatschappelijke debatten. Het UAF werkt samen met 51 hogescholen en universiteiten die onderwijs aan vluchtelingen verzorgen, waar met name studierichtingen zorg en welzijn, informatica en techniek, en economie gevolgd worden. In deze richtingen vinden ook de meeste afgestudeerden hun werk. Veel aandacht besteedt UAF aan taalbeheersing, aan studenten zo snel mogelijk laten slagen voor het staatsexamen Nederlands als tweede taal (NT2). Via intensief taalonderwijs (Actieplan Taalintake), via individuele taalmentoren, via een buddysysteem en intensieve begeleiding (project Windesheim) wordt extra ingezet op snelle en kwalitatief goede taalbeheersing. Mentoren en job coaches worden ook ingezet om een stageplek te bemachtigen, om te begeleiding te geven bij solliciteren en een baan te vinden.

Vrolijkheid

Nationale Stichting ter bevordering van Vrolijkheid biedt sinds 1999 in azc's creatieve, muzikale, theater- en filmprojecten die kinderen en jongeren vrolijkheid en veiligheid geven. Omdat een op de drie vluchtelingen die naar Nederland komt jonger is dan 18 jaar, ze vaak een leven van geweld en onderdrukking achter zich hebben, hun leven in Nederland onzeker is, zijn er activiteiten die hen helpen hun talenten en zelfvertrouwen te ontwikkelen. Onder verwijzing naar het Verdrag van de Rechten van het Kind wordt er bijzondere zorg geboden aan deze kinderen, gericht op herstel en re-integratie in een omgeving die hun gezondheid, zelfrespect en waardigheid bevordert. Specifieke aandacht is er voor jongeren, voor inspraak van jongeren tussen de 12 en 18 jaar op het azc waar ze wonen. Ze vertellen wat er leeft onder leeftijdgenoten, brengen hun bevindingen naar voren in overleg met locatiemanagers van de azc's. De jongeren worden getraind in vergader- en gesprekstechnieken, degenen die al enige ervaring hebben coachen anderen bij de start van nieuwe raden. Het project *Binnen en Buiten* koppelt jongeren uit het azc aan jongeren die in de omgeving wonen, waar ze samen en/of in projecten activiteiten ondernemen in workshops beeldende kunst, drama, muziek, sport, handvaardigheid en dergelijke. De activiteiten worden o.a. op scholen, in azc's, in theaters uitgevoerd, met veel vrijwillige inzet, financieel ondersteund door diverse fondsen.

New@Home

New@Home is een maatjesproject voor jonge nieuwkomers (korter dan vijf jaar in Nederland) van 12 tot 20 jaar oud die een beperkt sociaal netwerk hebben, contacten en stimulansen in hun vrije tijd kunnen gebruiken. Een deel van de nieuwkomers bestaat uit ama's en minderjarige asielzoekers die in de opvang en op school (vaak in een internationale schakelklas) vooral met andere jonge asielzoekers omgaan. Ze beheersen de Nederlandse taal redelijk, kunnen communiceren maar missen context en uitdaging om zich buiten de opvang verder te ontwikkelen, zich thuis te voelen en contact te krijgen met Nederlanders.

De maatjes zijn studenten of vrijwilligers van 18 tot 30 jaar die het leuk en leerzaam vinden om gedurende een school- of studiejaar de jonge nieuwkomers te leren kennen, wekelijks activiteiten met elkaar te ondernemen en eenmaal per twee maanden een groepsactiviteit te organiseren en mee te maken. Daarnaast onderzoeken nieuwkomer en maatje de buurt, om te kijken naar verenigingen en activiteiten in de buurt zodat de jongeren ook na het project nieuwe activiteiten en contacten kan opdoen. Het project wordt in onder andere in Enschede, Zwolle, Gouda en Rotterdam uitgevoerd in samenwerking met Humanitas, hogescholen, vrijwilligersorganisaties. De maatjes krijgen een training vooraf en begeleiding, kunnen als student van een sociale studie door het maatje zijn hun stage vervullen of studiepunten halen. Het aantal 'koppels' verschilt sterk per regio, kan variëren van 5 tot 30. Welke maatjes geschikt zijn om mee te doen? Allereerst hun motivatie om met een jonge nieuwkomer uit een ander land en werelddeel contact en kennis te maken, te investeren in wekelijkse momenten gedurende een jaar. Daarnaast wordt gekeken of er een klik is in interesses, maken jongere en student kennis met elkaar in een speeddate. Daarna wordt het koppel gevolgd via de verslagen die de studenten van hun activiteiten en ontmoetingen maken, regelmatig (wekelijks tot maandelijks) contact tussen coördinator en student. de bezoeken die coördinatoren aan scholen van de nieuwkomers brengen. Doorslaggevend zijn de persoonlijkheid, het doorzettingsvermogen en de creativiteit van de student om er 'iets van te maken', ook als het contact minder soepel verloopt. Daarbij heeft de projectcoördinator een cruciale rol in het tot stand brengen van beloftevolle matches tussen jongere en student, in het contact onderhouden met de student-maatjes en volgen hoe een en ander gaat. Regelmatig contact, zonder er 'bovenop' te zitten.

New Dutch Connections

New Dutch Connections zet zich door middel van het empowermenttraject *Ondernemen in je Eigen Toekomst*, de *ToekomstAcademie*, theater en kunst in om de talenten van jonge (ex)asielzoekers tot ontwikkeling te laten komen en hen een plek te laten vinden in de samenleving. Koppels van (getrainde) coaches, maatjes en jongeren ondernemen samen activiteiten. Hiernaast vinden interculturele ontmoetingen plaats, waarbij er samen wordt gegeten en de jongeren zichzelf kunnen presenteren. Verkrijgen van zelfstandigheid staat voorop: ondernemerschap en leiderschap, marketing en zichzelf presenteren, netwerk vergroten. De jongeren stimuleren om (weer) in zichzelf te geloven, te dromen en te ondernemen. Binnen de trajecten en binnen de *ToekomstAcademie* leren de jongeren netwerken en contacten leggen, kiezen vervolgopleidingen, doen ervaring op in stageplaatsen en werkervaringsplekken. NDC wil een netwerk en community rondom de jongeren opbouwen. Gebaseerd op het Afrikaanse gezegde 'It takes a village to raise a child' worden theatervoorstellingen ingezet om burgers op de been te krijgen en een lokale community rondom de jongeren te faciliteren. Hiervoor wordt toneelvoorstelling *As I left my Father's House* gespeeld: een voorstelling die gaat over de gevolgen van oorlog en over bidden op belangrijke momenten. De voorstelling wordt gespeeld op scholen, kerken, universiteiten in het hele land, wordt nabesproken met het publiek.

NDC is een maatschappelijke beweging die jonge vluchtelingen en andere nieuwe Nederlanders zich thuis wil laten voelen. Hierin vervullen zowel ervaringsdeskundige Nieuwe Nederlanders als betrokken Nederlandse burgers een actieve rol. Bij de organisatie zijn zo'n 485 vrijwilligers, veertien werknemers, veertien stagiaires betrokken. De organisatie maakt een groei door in aantal betrokkenen en activiteiten, zet zich in op verdieping en reguliere evaluatie van de methodiek *Ondernemen in je eigen Toekomst* (OIET) en op de ontwikkeling van vrijwilligersbeleid. Contact met de jongeren vindt plaats op azc's, maar – bij voorkeur – ook op ontmoetingsplekken daarbuiten, waar ze veilig zijn, zich welkom en uitgedaagd voelen. NDC probeert de jongeren uit de afwachtende omgeving te halen en te verbinden met de nieuwe omgeving. Het ondernemerschap dat hen heeft doen besluiten om de vlucht naar Nederland te maken wordt door NDC aangewakkerd en de talenten worden aangesproken. Het is van belang dat de jongeren leren zichzelf te verwoorden, persoonlijk leiderschap te ontwikkelen en regie over hun leven te nemen. Resultaat, in welke vorm dan ook, motiveert hen en laat hen hun eigen verwachtingen overstijgen.

(Stichting Vrienden van) SAMAH

Stichting Vrienden van SAMAH beheert het erfgoed van de voormalige Stichting Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers Humanitas (SAMAH), dat eind 2009 haar deuren moest sluiten. SAMAH ontstond tien jaar geleden op initiatief van vrijwilligers en jonge vluchtelingen om het welzijn van jonge alleenstaande asielzoekers van 15 tot 25 jaar te verbeteren, hun belangen te behartigen en hun positie in zowel de Nederlandse samenleving als land van herkomst te versterken. SAMAH ontwikkelde tientallen projecten op het gebied van empowerment, maatschappelijke participatie en persoonlijke ontwikkeling. Zo zette SAMAH in 2000 het eerste gastouderproject voor jonge vluchtelingen op: Nederlandse gastouders ondernamen één dagdeel per week sociale activiteiten met de jongere (tijd doorbrengen in het gezin, Nederlands oefenen, een verjaardag vieren). In 2001 startte SAMAH een landelijke hulplijn voor jongeren waar zij terecht konden voor vragen, advies en ondersteuning. Ook participeerden jongeren in jongerenteams en faciliteerde SAMAH jarenlang een landelijke ama-raad, die zich inzette voor belangen van jongeren. Na aanscherpingen van het vreemdelingenbeleid werden jongeren steeds vaker geconfronteerd met een onzekere toekomst en daarmee met een lastige zoektocht hoe zelf regie te houden. Om deze specifieke groep jongeren beter van dienst te zijn werd het project *Beyond Borders* opgezet en ontwikkelde SAMAH een tweetal empowerment-trainingen in samenwerking met externen: de 5D training (*Dromen Denken Durven Delen Doen*) en *Ondernemen in je eigen toekomst*. Na de sluiting van SAMAH in 2009 is het project *Beyond Borders* overgedragen aan *Stichting Maatwerk bij Terugkeer*.

Stichting Vrienden van SAMAH beheert het archief van de SAMAH-hulplijn, onderhoudt het jongeren-netwerk van het voormalige SAMAH, en draagt bij aan onderzoek en projectontwikkeling op het gebied van empowerment van jonge vluchtelingen. Momenteel wordt gewerkt aan een publicatie over dit onderwerp, mede gebaseerd op interviews met oud-cliënten van de stichting.

Maatwerk bij Terugkeer

Deze maatschappelijke organisatie bestaat ruim tien jaar en richt zich op de begeleiding van ex-asielzoekers en migranten zonder verblijfspapieren bij terugkeer naar hun land van herkomst. Samen gewerkt wordt met Nederlandse organisaties (w.o. VluchtelingenWerk, UAF) en zo'n 45 lokale partnerorganisaties in even zoveel landen over de wereld (Irak, Angola, Sierra Leone, Burundi, Mongolië, Pakistan, Bolivia et cetera). De begeleiding betreft een re-integratie traject, met aandacht voor langdurige ondersteuning bij het verkrijgen van huisvesting, voorbereiden op werkmogelijkheden (training in ondernemersvaardigheden, maken van businessplan), medische (na)zorg voor hun gezondheid, ont-

wikkelen van een sociaal netwerk. De terugkeerders krijgen ook een financiële bijdrage (volwassenen maximaal 1.500 euro, minderjarigen 2.500 euro) die ze in samenspraak met de lokale partnerorganisatie kunnen besteden aan de huur van een woning, medicatie, materialen voor hun onderneming. De resultaten van de terugkeer worden gemonitord en diverse activiteiten van Maatwerk bij Terugkeer gaan gepaard met onderzoek naar de (mogelijkheden en obstakels van) terugkeerders in diverse landen van herkomst.

Bijzondere aandacht van Maatwerk bij Terugkeer gaat uit naar kwetsbare groepen, zoals slachtoffers van mensenhandel, mensen met een beperking, kinderen. Tot maximaal een jaar na terugkeer blijft de persoon in beeld om te volgen of het re-integratieproces goed verloopt. Voor alleenstaande minderjarigen die vaak op hun 18^e terug naar hun herkomstland moeten is een speciaal programma beschikbaar. Het gaat om jongeren met een – veelal traumatisch – vluchtverleden achter de rug, beperkte opleiding en sociale contacten, die steun nodig hebben bij het ontwikkelen van een toekomstperspectief. Via het programma *Beyond Borders* kunnen deze jongeren empowermenttrainingen volgen, hun talenten herontdekken en ontwikkelen, en een toekomstplan maken. Inmiddels is de stichting in juli 2015 opgeheven.

Beyond Borders (voorheen onderdeel van Maatwerk bij Terugkeer)

Beyond Borders heeft vanuit Stichting Maatwerk bij Terugkeer een doorstart gemaakt en is sinds februari 2015 een zelfstandige stichting. Zij zet zich in voor een beter toekomstperspectief voor ama's en ex-ama's door middel van ondersteuning, informatie, ontmoeting en training. Aan een goed toekomstperspectief verbindt de stichting vier voorwaarden: zelfvertrouwen, (beroeps)vaardigheden, een sterk sociaal netwerk en kennis. Deze voorwaarden worden gedacht beïnvloedbaar en ontwikkelbaar te zijn. De stichting voert onder andere empowerment- en toekomsttrainingen uit voor jongeren en hun mentoren, en organiseert in 2015 voor de tweede maal een Toekomstfestival. Tijdens dit festival worden masterclasses georganiseerd, wordt informatie verstrekt, is er eten en muziek. Daarnaast zet de stichting jongeren-netwerken op in de landen van herkomst waarbij gebruik wordt gemaakt van Facebook-groepen waar jongeren elkaar online kunnen ontmoeten. Ook is er een voorlichtingskrant voor ama's die vijf keer per jaar wordt uitgebracht.

Bridge to Better Foundation

Bridge to Better richt zich op ongedocumenteerde vreemdelingen die terug willen en/of moeten naar hun land van herkomst en daarbij ondersteuning nodig hebben. Hiervan bestaat een deel uit ex-ama's die een negatieve beschikking over hun verzoek tot verblijf in Nederland hebben gekregen. Veel van hen zijn afkomstig uit West- en Oost-Afrikaanse landen waaruit ze vanwege slechte economische omstandigheden en/of oorlogssituatie gevlucht zijn, wat hen getraumatiseerd heeft en in een kwetsbare situatie geplaatst. Na een negatief besluit rest in feite niets meer dan zonder onderdak en inkomen op straat zien te overleven.

Ze komen via via bij Bridge to Better terecht die probeert tijdelijk onderdak te vinden, een luisterend oor biedt en trainingen, empowerment- en coachingstrajecten organiseert om hen met professionele en vrijwillige begeleiders bij hun terugkeer te begeleiden. Vaak verwachten de jongeren niet terug te kunnen, zien ze geen mogelijkheden om een leven in het land van herkomst op te bouwen. Het onderwijs dat ze in Nederland gevolgd hebben en waarmee ze volgens Bridge to Better in hun herkomstland een streepje voor hebben, biedt een basis voor een toekomst.

Voorlichting en informatie over die mogelijkheden, kennismaken met rolmodellen die teruggekeerd zijn en succesvol zijn, wekelijkse begeleiding door een coach, gezamenlijke maaltijden zijn vormen waarin de ex-ama's ondersteund en begeleid worden. Empowerment richt zich op versterken en bekrachtigen

van de potentie van jongeren, helpen loskomen uit een situatie van afhankelijkheid en onmacht, leren nemen van verantwoordelijkheid en maken van keuzes. Ook gezamenlijke uitjes – museumbezoek bijvoorbeeld – beogen het zelfvertrouwen en zelfbewustzijn te versterken, het gevoel te bevestigen dat ze er niet alleen voor staan. Coaching bestaat uit wekelijkse begeleidingsgesprekken met een projectmedewerker die met de jongere een terugkeerplan maakt. Gestart wordt bij de situatie en het probleem van de betreffende jongere die gestimuleerd wordt om zelf via bibliotheek en internet informatie op te zoeken. Samen wordt gekeken of aanvullende cursussen zinvol zijn, bijvoorbeeld een praktische training in het opzetten van een eigen bedrijfje of winkeltje. Naast begeleiding van een professionele coach zijn er ook vrijwilligers die steun bieden. Dat kunnen ict-deskundigen, administratief medewerkers of maatschappelijk werkers zijn, maar ook studenten en scholieren die in staat en bereid zijn tijd vrij te maken. En verder kunnen jongeren en volwassenen die in vergelijkbare omstandigheden verkeren en bijvoorbeeld een businessplan gemaakt hebben voor een zelfstandig bedrijf in het herkomstland, stimulerend en bemoedigend zijn om in beweging te komen.

Sociale contacten in zowel land van herkomst als Nederland zijn vaak beperkt, hun sociale netwerk is vaak mager en zwak. Daarom richt Bridge to Better zich op het versterken van netwerken in landen van herkomst, onder andere via degenen die al teruggekeerd zijn en een helpende hand kunnen bieden aan nieuwe – jonge – terugkeerders. Hoelang een terugkeertraject duurt is sterk afhankelijk van de persoon en land van herkomst. Er kan sprake zijn van medische of andersoortige problemen die terugkeer belemmeren.

Een terugkeertraject bestaat uit vier fasen: 1) Oriëntatie (op motivatie, kansen en belemmeringen voor terugkeer), 2) Empowerment (training in en begeleid schrijven van businessplan), 3) Verfijning (intensiveren en concretiseren van contact met land van herkomst/ situatie) en 4) Terugkeer (praktisch, financieel, sociaal ondersteunen van terugkeerder, digitaal en telefonisch contact onderhouden). Gemiddeld genomen vraagt een vrijwillig terugkeertraject zo'n drie tot vier maanden, mede afhankelijk van de documenten die nodig zijn, en het motivatie- en keuzeproces van de jongere. De een is sneller en concreter in het uitstippelen van een toekomst na Nederland dan de ander.